

KUR MEKLĒJAMS SILAJĀŅU FENOMENS? VIDE, TALANTS, TRADĪCIJAS...

Stāstot par latviešu tautas lietišķās mākslas vērtībām, mūsu gadsimta 50.-80.gadu populārzinātniskajās un zinātniskajās publikācijās, presē, radio un televīzijā bieži minēja Silajāņu vārdu. Līdz ar šo vietvārdu dzirdējām daudzu slavenu Latgales podnieku vārdus. Jānis Backāns, Polikarps Čerņavskis, Jānis Dubovskis, Ādams Kāpostiņš, Staņislavs Kaļva (Kalve), Jānis Kalve, Andrejs Paulāns Antons un Polikarps Riuči, Antons Ušpelis (vecākais), Polikarps Vilcāns un Staņislavs Vilcāns bija vecākās un vidējās paaudzes vīri, kas, dzīvodami gan dzimtajos Silajāņos, gan citās Latvijas vietās, saglabāja novada seno podnieku amatu, bagātināja tā tradīcijas un pacēla Latgales tautas mākslu vēl nebijušos augstumos. Uz tā pamata mūsdienās strādā viņu amata un mākslas pārmantotāju paaudzes, kas joprojām uztur un bagātina Latgales keramiku.

Cimermāne Dzidra. Tautas keramikim Andrejam Paulānam -- 100 : [1896-1973] / Dzidra Cimermane, Saulvedis Cimermanis // Latvijas Vēstnesis. - (1996, 29.nov.).

Latvijas kultūrvēsturē ir nostiprinājies termins – „Silajāņu keramika”. Kādreiz tiešām Silajāņu pagasts bija spilgtākais tautas mākslas – podniecības, keramikas centrs visā Latgalē. Tagad tur velti meklēt kaut vienu „māla vīru”. Izņemot uzrakstus uz kapu kopiņām Antonišķu kapsētā. (..)

Kur šis slavenais centrs tagad? Nav. Kur kādreiz gandrīz pie katras otras sētas kūpēja podnieku ceplis, tagad vien nātrēs ieauguši māju pamati. Un tomēr - nedrīkst arī šodien aizmirst nedz kādreizējās Dūbes, nedz Babrus, nedz Leiņakolnu. Jo tas, kas tur kādreiz tapis, kas 1937.gada Vispasaules mākslas un tehnikas izstādē Parīzē nominēts ar Zelta un sudraba medaļām (četrām), ir viena no spilgtākajām tautas mākslas parādībām visas Latvijas mērogā.

Kūkojs Antons. Polikarpam Vilcānam - 110 : [par Latgales keramikā Polikarpu Vilcānu (1894-1969)] / Antons Kūkojs // Vietējā. - ISSN 1407-950X. - Nr.4 (2004, 23.janv.), 10.lpp.

Toreiz jau pagastu sistēma nepastāvēja, tāpēc agrākais Silajāņu keramikas centrs nebūt vairs neatrodas Silajāņos, bet citās ciema padomēs. Galvenokārt Gailīšu, taču kultūrvēsture ne pārāk grib pakļauties administratīvo reformu kaprīzēm.

(..) Kāda gan toreizējo 60-to gadu saimniekošana, ja no tavas tēvtēvu koptās zemītes kolhozs iztikšanai atstājis tikai nepilnu pushektāru. Cik sen kā padomijas plutokrāti nodarbi ar keramiku skaitījuši par kaitniecisku, bet māla rakšanu uz kolhozu zemes – par kopu mantas izšķērdēšanu gluži savtīgām vajadzībām.

Tikai pēc mākslas zinātnieka Jāņa Pujāta uzvaras gājiena pie toreizējā ideoloģiskā flagmaņa A.Pelšes – aizstāvēt šos patiesos darba rūkus, P.Vilcāns un A.Paulāns uzņemti LPIK Mākslinieku savienībā, viņiem pat piešķirts Nopelniem bagāto mākslas darbinieku tituls. Tātad uz to laiku, kad man nācās viņus iepazīt, viņi vismaz formāli bija valstiski atzīti vīri.

(..) Šie vīri gandrīz visi savā starpā taču radinieki. Paulāns ar Vilcānu brālēni. Vilcāna tēva Joahima māsa izdota pie Paulāna tēva Izidora. Pats Joahims apprecējis Čerņavsku dzimtas atvasi, bet Polikarps, tāpat kā A.Ušpelis vecākais, saprecas ar Leiņakolna keramikā Riuču māsām. Tad, lūk, kur meklējamas divkārt stiprās Latgales podniecības, tajā skaitā arī Silajāņu podnieku, saknes. Viņus vieno ne tikai kopējs zemes pleķītis, bet gluži vai ģimeniskas saites. Un tā, mācoties vienam no otra, daloties pieredzē gan amata prasmē, gan tirgus pieprasījuma apzināšanā, silajānieši 20 – 30 gados izveido savdabīgi spilgtu dekoratīvās Latgales keramikas zaru, kas turpina pastāvēt līdz pat šodienai. Un, cerams, pastāvēs vēl jo ilgi.

Kūkojs Antons. Ceļojums pretī svētumam : [sakarā ar podnieka Polikarpa Vilcāna 110.dz.d.] / Antons Kūkojs // Rēzeknes Vēstis. - ISSN 1407-9488. - Nr.13 (2004, 29.janv.), 10.lpp.

Divdesmitajos un trīsdesmitajos gados Latgales podnieku-zemnieku vairums agrārreformas gaitā pameta dzīvi ciemos un pārcēlās uz viensētām. (..) Veco ēku dalīšana, iegūto daļu nojaukšana, pārvešana uz jauno dzīves vietu un atkal uzstādīšana, tāpat jaunu telpu piebūvēšana un jaunu ēku celšana prasīja daudz līdzekļu. To ieguvei podnieki meklēja laikmeta iespējām atbilstošus ienākumu avotus. Tos viņi atrada dekoratīvajā keramikā, jo Latvijas brīvvalsts gados inteliģence sāka pastiprināti rūpēties par sadzīves kultūras celšanu. Tajā redzamu vietu ierādīja tradicionālās mākslas priekšmetiem un tautiskā stilā darinātām lietām. Jauno attīstības virzienu plaši popularizēja latviešu prese, it īpaši lauksaimniecības, mājturības un rokdarbu žurnāli. Tādējādi aizvien vairāk modās interese par tautas keramiku, auga tās pieprasījums. Pavērās plašas iespējas tautas talantu daiļradei.

Cimermane Dzidra. Tautas keramikim Andrejam Paulānam -- 100 : [1896-1973] / Dzidra Cimermane, Saulvedis Cimermanis // Latvijas Vēstnesis. - (1996, 29.nov.).

„Jā, vislabākie māli Latvijā ir Silajāņos. Es pats nāku no Silajāņu pagasta Dūbes sādžas. Tur mums bija 20 mājas un 15 podnieki. Podniekiem bija diezgan laba dzīvošana. Braucām ar zirgiem uz Viļānu, Varakļānu, Preiļu, Līvānu, Rēzeknes tirgiem. Nekādu finansu inspekciju tolaik nebija. Samaksā tik par vietu un tirgojies. Uz Daugavpils tirgu braucām reti. Tālu – 70 kilometru. Arī pirka slikti – kā jau krievu pilsētā.

Vilcāns Staņislavs. Mūžs, mālus mīcot : [saruna ar keram.St.Vilcānu] / pierakst. Jana Gavare // Latgales Laiks. - (1994, 19.febr.)

Lāpsta un kājas bija tā galvenā mehanizācija. Silajāņi ne tikai ar to ir slaveni, ka šeit gadsimta sākumā piedzimuši Latgales keramika. No laika gala zinātāji te pratuši atrast laba māla ņemšanas vietas. Gan agrāk, gan tagad, ja vajadzība spiež, ņemam lāpstu un rokam. Bet visgrūtāk jau ir to *brūno zeltu* mīcīt. Savulaik, visa ģimene, krekliem pie muguras līpot, esam to ar kājām stampājuši un mīcījuši, lai izspiestu katru gaisa burbuli, lai dabūtu to māla dzīvīgumu un valgumu. Vasarās saraktos un izmīcītos mālus, slapjos deķos ietītus, tiku pat zem gultas glabājis, lai ziemās būtu ar ko strādāt. **Tas ir smags ikdienas darbs!**

Čerņavskis Polikarps. Saules atspīdums Latgales māla podos paliks! : [Saruna ar keram. P.Čerņavski (1996.g. vasarā) : 1923-1997] / pierakst. Margarita Guseva // Neatkarīgā Rīta Avīze. - (Piel. "Mēs esam ģimene" ; Nr. 5). - (1997, 1.febr.), 4.lpp.

(..) Tagad izmanto rūpnieciski sagatavotu mālu, pirms likšanas uz virpas to nedaudz paspaidot. Agrāk, Silajāņu periodā māla sagatavošana bija ilgstošs un smags process. Vispirms mālu izraka ziemā, lai kārtīgi izsaldētu. Tad atveda uz mājām un turēja siltā vietā. Pēc tam aplēja ar karstu ūdeni un lika nostāvēties pāris nedēļas. Tālāk – lika uz koka grīdas un ilgi mīcīja kailām kājām, prom metot vissīkākos svešķermeņus. Saritināja lielā klucī un vēl no otras puses mīcīja un spaidīja. Nolika pagrabā, lai tur „nogatavojas” un kļūst plastiskāks. Pēc kāda laika sadalīja mazākos klučos trauku izgatavošanai vienam ceplim. Sagatavoja māla pikas konkrētām traukām. Un tikai tad lika uz virpas.

Zeile Pēteris. "Divtūkstoš sveču liesmiņas lai ir mūsu suminājums Latgalei" : tapusi grām. par pazīstamās Latgales keramiku dzimtas vitālo turpinātāju Pēteri Ušpeli / pierakst. Aina Rozeniece. - ISSN 14070391 // Latvijas Vēstnesis. - (2000, 5.maijs), 14.lpp.

Te jau vajag labu gribu. Es savā darbā milzīgi cenšos, un mīlu to darbu. Man šis darbs patīk par visu vairāk. Man liekas, neviena cita tāda darba nav. Tiklīdz es ieraugu kaut ko jocīgāku, tūlīt man vajag izveidot. Pamēģinu tā – neiznāk, mēģinu otrreiz

un iznāk arī, kad labi pacenšas. Visu savu zemīti varētu noklāt ar māla podiem. Jā, cik tad man – kādi septiņi hektāri bija. Desmit krāsnis izdedzinu vienā gadā, strādāju ar prieku, ar prieku vien.

Rozeniece Aina. Latgales krūzēs un svečturos -- visas Latvijas skanējums : [Sakarā ar keramiķa Andreja Paulāna 100.dz.d. : 1896-1973] // Latvijas Vēstnesis. - (1996, 29.nov.).

Keramiķa iemaņas viņš (P.Vilcāns – aut.) apguva rotaļādamies – visu darot tā, kā redzēja darām tēvu. Bet Silajāņu pagasta „Dūbēs” tādu zēnu bija bariem. Katrā sētā ziemas vakaros griezdamās dūca keramikas ripas, šķiezdamas mālus uz visām pusēm, taču cietas, mezglotas rokas tos saturēja, lai iekļautu stingrās, harmoniskās formās. Tapa podi, medaunieki, krūzes. Ar uzvārdu „Vilcāns” tikai pēdējās trijās paaudzēs vien ir apmēram trīsdesmit keramiķu. Izstādē keramikas izstrādājumu drūzmā skatiens visbiežāk apstājas pie sirmā meistara darbiem. Mostas jautājums, kas tas ir par maģisku spēku, kas ļauj viņam valdīt par skatītājiem.

Atbildi rast nav vienkārši. Ir pat teorētiķi, kas apgalvo, ka tautas māksla, tai skaitā arī tautas keramika, ir kolektīva jaunrades darba rezultāts un atsevišķām radošām personībām te ir nenozīmīgs svars.

Taču, vērojot Polikarpa Vilcāna darbus, vēl un vēlreiz pārliecināties, ka arī **tautas mākslas vērtības rada lielas personības**, kas tāpat kā Padebešu kalns (Mākoņkalns – aut.) izceļas uz apkārtējo pakalnu burzmas. Protams, šīs personības nav iedomājamās atrautībā no tautas, tāpat kā Padebešu kalns bez Latgales augstienes. Un tomēr tā valdonīgais siluets asi iezīmējas vienmuļajā apvāršņa lokā un ir jau iztālēm redzams pat no pretējā Rāznes ezera krasta.

Līdzīgi ir arī tautas keramikā. Arī šeit ir tautas mākslas tradīciju mantojums un asi iezīmēti jaunrades izrāvēni, ko veic spilgti talanti. Ap lielajiem meistariem drūzmējas sīkāki spēki, epigoni, pat vienkārši, godīgi amata pratēji, kas mācās, atkārto un variē meistara radītās mākslas vērtības.

Pujāts Jānis. Polikarps Vilcāns 1894.26.I - 1969.8.V / Jānis Pujāts // Zvaigzne. - Nr.12 (1969), 25.lpp.

„Ir taisni brīnums, ka šie Latgales podnieki ir pratuši saglabāt mūsu sen senās podniecības parašas. Kā raksti, tā pamatveidi te etnogrāfiski īsti. Par spīti visiem svešiem kultūras strāvojumiem – Latgales podniecība turējusies uz veciem pamatiem. Viņu apdraud tagad mūsu pilsētu tirgus preces gaume,” rakstīja mākslinieks un tautas mākslas popularizētājs Jēkabs Bīne recenzijā par pirmo Latvijas daiļamatniecības izstādi Rīgā 1937.g.

Cimmermane Dzidra. Keramiķu A.Paulāna un P.Vilcāna devums latviešu tautas mākslai un zinātnei / Dzidra Cimmermane, Saulvedis Cimmermanis // LPSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis. - Nr.3 (1970), 138.-146.lpp.

Abu meistarū (Andreja Paulāna un Polikarpa Vilcāna - aut. piez.) darbs skaidri rāda, ka tautas mākslas attīstība ir nesaraujami saistīta ar amatniecības kā nodarbošanās nozares attīstību un tās lomu attiecīgajā apvidū: kur attīstītāka amatniecība, tur vairāk izvirzās izcili tautas mākslas meistari. Liekot lietā savu darba prasmi un talantu, pārziņot pārējo apkārtnē strādājošo meistarū darinājumus, šie izcilie mākslinieki bagātinājuši savas radošās iespējas un veidojuši izstrādājumus, kas tehniskie, bet īpaši mākslinieciskā ziņā pārspēj apkārtējo mākslinieku darbus.

Paulāna un Vilcāna darbs ir pierādījums arī tam, ka izcilu sava aroda speciālistu un talantīgu mākslinieku darbs tuvākā un tālākā apkārtnē izraisa interesi par šo amatniecības un tautas mākslas nozari, ka viņu paraugam cenšas sekot, cenšas apgūt viņu darba metodes, prasmi un darinājumu formas. Izcilo mākslinieku darbi nereti kļūst par it kā etalonu, kuru citi ņem par paraugu saviem darinājumiem. **Tādējādi ap viena vai**

dažu izcilu meistaru dzīvesvietu nereti veidojas noteikta rakstura izstrādājumu izgatavošanas centrs, kurā strādā gan meistari, kas tieši mācījušies no izcilā meistara darbnīcā, gan tie, kas pašmācības ceļā vairāk vai mazāk apguvuši viņu darba manieri. Silajānos par A.Paulāna ietekmes sfēru būtu uzlūkojamas podnieku sādžas dienvidos un austrumos no Feimaņu ezera. P.Vilcāna ietekmes sfērā savukārt ietilpst sādžas ziemeļos un rietumos no Feimaņu ezera. Meistaru izstrādājumos atspoguļojas arī Latgales keramikas kultūrvēsturiskie sakari ar citu Latvijas novadu un kaimiņu tautu – krievu, poļu un lietuvju keramiku.

A.Paulāns un Pol.Vilcāns ar savu darbu vairāk nekā 50 gadu laikā radījuši veselu laikmetu latviešu tautas mākslas keramikā.

Cimmermane Dzidra. Keramiķu A.Paulāna un P.Vilcāna devums latviešu tautas mākslai un zinātnei / Dzidra Cimmermane, Saulvedis Cimmermanis // LPSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis. - Nr.3 (1970), 138.-146.lpp.

Podniecība daudzām Latgales zemnieku paaudzēm bija papildu ienākumu avots.(..) Taču kolektivizācijas un sociālistiskās celtniecības pirmajos gados tas tika tulkots citādāk – kā nelikumīga iedzīvošanās. Kolhozniekam ir jāstrādā kolhozā, nevis poddarbnīcā! Un, nedod dievs, ja vēl pieķer kolhoza zemi „postot”, - proti, kādā ēzmalī rokot mālus trauku darināšanai!

Ka Ušpeļa vai citu silajāniešu keramikai būtu arī kāda kultūrvērtība – šādu domu toreizējie vietējie varas vīri sev pat tuvumā nepielaida. Un tikai, kad, Latgales keramikas vērtību sapratēju E.Detlava un J.Pujāta rosināti, silajānieši devās uz Rīgu pie LKP CK sekretāra A.Pelšes, viņiem beidzot kaut cik tika atzīts tautas meistara statuss, atcelti lielle nodokļi. Bet dažus gadus vēlāk, līdz ar oficiālu „Tautas daiļamata meistara” nosaukuma nodibināšanu, ko kā vieniem no pirmajiem piešķīra rindai Latgales keramiķu, un līgumu noslēgšanu ar LPSR Mākslas fondu par darbu nodošanu Mākslas salonam stāvoklis manāmi uzlabojās.

Kūkojs Antons. Tēvs : [keramiķim Antonam Ušpelim - 75] / Antons Kūkojs // Karogs. - Nr. 11 (1987), 88.lpp.

Māla rakšana skaitās vienkāršākais darbiņš, bet arī atbildīgākais, jo var sarakt tādu mālu, kurā ir iejaukušies kaļķa akmentiņi, tos visus nevar sijājamā mašīnā aizturēt, un rodas brāķis. Kaļķa akmentiņš parādās pēc pāris nedēļām, kad pods saskāries ar mitrumu. Tad notiek briesmu lietas – akmentiņš krīt ārā no darinājuma, izplēšot podā robu.

Podniekam vajadzīgas spēcīgas rokas un kājas, jo, virpojot podu uz speciālas virpas, ar rokām jāizveido nepieciešamā krūzes forma, tas ir ļoti grūti. Kā teica Latgales meistari, šo mākslu dažs pa divām dienām iemācās, bet citam paiet mēneši.

Podniecībā ir daudz amata knifu, kuras tā īsti pārzina tikai meistari. Viens no šādiem knifiņiem ir vajadzīgās māla konsistences iegūšana, jo veidošanai paredzētais māls nedrīkst būt ne par cietu, ne par mīkstu. Ja būs par cietu, tad, veidojot šķīvja vai podiņa malas, tās lūzīs, bet, ja māls būs par mīkstu, tad nemaz nevarēs attiecīgo formu izveidot.

Viena no podnieku lielākajām nelaimēm ir tad, ja, apdedzinot izveidoto podu, tas saplīst. Kā teica meistari, var jau būt, ka visi podi paliks veseli, bet var būt arī tā, ka puse saplīsīs. Kaut gan, ja meistars mierīgi un lēni kaltējot, tad arī viss izdodoties labi, tikai nedrīkst strauji paaugstināt krāsns temperatūru. Visbiežākie iemesli, kāpēc pods saplīst – gadās, ka akmentiņš ir palicis masā, bet dažreiz, apskatot podus pēc apdedzināšanas, izrādās, ka tie ir salīpuši kopā.

No poda izvirpošanas līdz ceplim paiet apmēram divas nedēļas, tas ir tad, ja meistars mierīgi strādā un pilnīgi ievēro tehnoloģiju. (..) Trauku apdedzināšana krāsnī ir svarīgākais process, jo to, kas notiek krāsnī, regulēt nav iespējams. Ja pirms tam, veidojot traukus, kaut kas nav bijis kārtībā, tad trauku sadauza un mālu izmanto vēlreiz, bet, ja krāsnī kaut kas notiek, tad pāri paliek tikai lauskas. Ja šķīvjus dedzina, atliek tikai augšējam saplīst, tad lauskas sakrīt uz apakšējiem šķīvjiem, un viss ir pagalam.

Pēc Latgales labāko keramiķu domām, visvieglāk ir veidot šķīvīti, bet vāzes un krūzes veidot ir sarežģītāk un ilgāk. Bet vissarežģītāk ir izveidot svečturus, jo to centrs virpots uz ripas, bet zari veidoti ar rokām. Tas ir ļoti smalks darbs, jo māls ātri apžūst – kamēr vienu daļu izveido un darina nākamo, tikmēr pirmā sāk žūt un noliekas uz leju. Tādu lielu darbu apdedzināt arī ir ļoti grūti, ja ne vienā vietā, tad otrā gan kaut kāds defekts parādās. Nereti pircēji brīnās par it kā nesamērīgi augsto māla svečturu cenu, bet retais tikai zina to, kā šāds grezns un tehniski absolūti nevainojams svečturis tapis, cik māla iztērēts, cik reižu viss pārtaisīts un – galu galā – cik nervu spēka tas no meistara prasījis.

(..) Latgales darinājumi atšķiras ar savām īpatnējām krāsām. Kā teica meistari, ciktur Latvijā traukus glazē ar šķidro glazūru, bet Latgalē – ar pulveri. Ar šķidro glazūru apstrādāts trauks nemainās pēc apdedzināšanas, bet pulverveida glazūra augstā temperatūrā izkūst un notek, tādā veidā rodas īpatnēji notecējumi, kas gadatirgos tik ļoti piešķirsa pircēju uzmanību.

Keramiķa darbs ir bīstams veselībai, jo darbā izmantojamās krāsvielas ir indīgas. Pamatā ir svina glazūra, kur svins un smiltis ir sajauktas vienādās proporcijās, bet krāsas rada dzelzs, vara un mangāna oksīdi. Dzeltēno krāsu dod dzelzs oksīds, zaļo krāsu – vara oksīds, ja glazūrai pieliek kobaltu, rodas zils tonis, bet ja mangānu – tad brūns tonis.

Āre Gunita. Kā rodas Latgales māla pods?. - [arī par keramiķi Polikarpu Čerņavski] // Neatkarīgā Rīta Avīze. - (Piel. "Mēs esam ģimene"). - (1998, 25.jūl.).

Aivars (Ušpelis - aut.piez.) pastāstīja, kā tas viss top. Protams, līdz galam neatklājot profesionālos noslēpumus. Cepļa tilpums ir mazliet vairāk nekā viens kubikmetrs, vienai dedzināšanai izlieto ap 2 līdz 3 kubikmetrus malkas. Izmanto tikai egles vai priedes malku - tai gara un karsta liesma, maz pelnu. Vienai dedzināšanai izmanto 250 līdz 300 kilogramus māla (viena tonna māla maksā 250 Ls, meistari domā, ka nu vajadzētu pašiem sākt rakt mālus, citādi bargi dārgi sanāk, svins – 15 kilogrami. Jā, tādas praktiskas lietas, taču beigu beigās – ne tikai māla trauka smagums sanāk, bet Latgales saulainums un vienkāršība, zemes, ezeru un koku krāsas.

Bergmanis Andris. Kalpot ugunij : [Par keramiķu Ušpeļu dzimtu un Latgales kultūrvēst. : Žurn. A.Bergmaņa un E.Veidemanes saruna] / Andris Bergmanis, Elita Veidemane // Atmoda Atpūtai. - (1994, 13.jūl.), 16.-17.lpp.

Nav gan dzirdēts, ka kāds no jaunajiem tagad plēstos pie tiem māliem. Visi pēc vieglas peļņas un vieglas dzīves kāro. Un tagad mūsu precei nav noieta. Bet pats galvenais - cilvēkiem nav naudas. Agrāk, kad dabūja zināt, ka es Silajānos cepli kurinu, pagalmā pa desmit autobusu stāvēja. No visādām pasaules malām cilvēki brauca! Kad vēru cepli vaļā, tik skaties – gar stūriem vien visu aiznesa un salika pa čupiņām, pēcāk vajadzēja tik sarēķināt. Tagad jaunie, no tirgus atbraukuši, stāsta, ka reti kurš nopērk kādu podu, kas dārgāks par latu.

..Lielāks prieks man būtu, ja šajā valstī būtu savesti kārtībā visi likumi, ja podnieks, kam tas iet no rokas, varētu darīt savu darbu, nevis izdzīvošanas dēļ iet uz pilsētu par gruščiku vai vistu kūpinātāju, ja mūs neņemtu nost tie nenormālie nodokļi, kas tikai kāpj un kāpj. Mūsu – Latgales podnieku ir pārāk maz, lai mēs valdību varētu ar saviem nodokļiem pacelt. Daudziem labiem meistariem podniecība kļūst par hobiiju, jo kurš tad strādās, par visu piemaksādams pats no savas kabatas? (..) Kā teica kāds vecs žīds manā jaunībā – nauda beja i byus, jos nav tikai šudņ!

Čerņavskis Polikarps. Saules atspidums Latgales māla podos paliks! : [Saruna ar keram. P.Čerņavski (1996.g. vasarā) : 1923-1997] / pierakst. Margarita Guseva // Neatkarīgā Rīta Avīze. - (Piel. "Mēs esam ģimene" ; Nr. 5). - (1997, 1.febr.), 4.lpp.

Latgales keramika, tāda, kāda tā bija, aiziet aizmirstībā. Jaunās keramiķu paaudzes aizvien vairāk pielieto tehnikas iespējas. Mālu mīca mašīnas, to ieliek formās,

apdedzina elektriskajās krāsās. Līdz ar to tā zaudē iespēju katram traukam būt vienreizējam, neatkārtojamam. Rēzeknes mākslas skolas audzēkņi reiz bija pie manis, kad dedzināju cepli. „Jēzus Marija,” viņi teica, „šādos dūmos izturēt! Nemūžam!”

Čerņavskis Polikarps. Paliek vārds un darbs : [Stāsta Triju Zvaigžņu ordeņa kavalieris, keramiķis] / ar L.Rancānes iev. un pēc. // Novadnieks. - (1996, 17.febr.).

Rēzeknes keramiķis Antons Ušpelis uzskata, ka, iestājoties ES, pavērsies plašāks tirgus un līdz ar to arī amatniekiem darba var kļūt vairāk.

(..) „Tikai ar savu roku darbu un katra izstrādājuma unikalitāti mēs esam ieņēmuši savu nišu vietējā tirgū, bet nākotnē varbūt varēsim piedāvāt savu produkciju arī citu valstu iedzīvotājiem. Jau pašlaik neliela daļa izgatavoto keramikas izstrādājumu nonāk ārzemēs, tāpēc pēc iestāšanās ES mums pavērsies vēl plašākas iespējas piedalīties dažādos ES valstu gadatirgos, arī Latvijā būs vairāk tūristu, kas vēlēties apmeklēt keramiķu darbnīcas,” ir pārliecināts A.Ušpelis.

Eiduks A. Līdz ar ES - plašāks tirgus : [par amatnieku darba iespējām pēc Latvijas iestāšanās Eiropas Savienībā] / A.Eiduks ; tekstā stāsta keramiķis Antons Ušpelis // Dienas Bizness. - (1el. "ES bizness"). - ISSN 1407-2041. - Nr.74 (2004, 19.apr.), 15.lpp.

Vēl pirms divdesmit gadiem par Latgales podniecību regulāri rakstīja, pie podniekiem rīkoja izbraucienus no Rīgas, tika aizsākta Latgales keramikas dienu tradīcija. Latgales keramiķi starptautiskās izstādēs. Deviņdesmitie gadi Latgales podniekiem bija smags laiks, izdzīvoja, kas varēja. Ušpeļi, Voguli, Vinceviči, J.Gribuste, A.Bernāne, L.Zeiļa, E.Vasiļevskis ar savu *Pūdnīku skūlu*, J.Krompāns, P.Iruks un vēl citi – katrs šajos gados ir gājis savu ceļu, kopā veidodami mūsdienu Latgales keramikas tradīciju.

Pamestos ceļus, sabrukušās un pussabrukušās podnieku mājas Latgalē vairs neuzcelt. Tas ir sāpīgi, bet tā tas ir. Lielākās bažas ir, ka līdz ar mājām un ceļiem aizmirstībā neaiziet arī pati podniecība. Jaunajiem, protams, ir jāmeklē jaunas formas un jaunas krāsas. Un ir pilnīgi dabiski (varbūt ne vienmēr taisnīgi), ka dažs labs jaunais par vecajiem saka, ka tiem tās jēlās krāsas(silti dzeltens, zaļš, brūns), paši meklē starp balto un melno. Latgales keramikas tradīcija iegūst, ne tikai jaunajiem latgaliešiem atālinoties no tās un meklējot savus izteiksmes ceļus, bet arī piesaistot nelatgalisko.

(..) Podu māls nav vienkārši dubļi. Tajos ir kaut kas būtisks ne tikai Latgalei, bet visai Latvijai.

Kursīte Janīna. Podu māls nav dubļi : [par Latgales keramiķiem] / Janīna Kursīte ; tekstā stāsta keramiķi Jānis un Māris Voguli // Diena. - ISSN 1407-1290. - Nr.4 (2004, 6.janv.), 11.lpp.

JASMUIŽA

(..) Raiņa literatūras un mākslas vēstures muzeja direktora vietniece Gaida Jablovska muzejā strādā jau trīsdesmit gadus. Par Jasmuižu viņa stāsta: „Rainim šie seši gadi, šeit pavadītie skolas brīvlaiki, bija nozīmīgi ar to, ka te viņš sastapa Latgales cilvēkus, latgaliešu tautasdziesmas. Latgales cilvēkus viņš ir pieminējis gan dzejoļu krājumā „Tie, kas neaizmirst” priekšvārdā, gan savās Saeimas runās. Un tas ir ļoti būtiski. Kā Rainis tika savīts kopā ar Latgales keramiku? Tam ir gara priekšvēsture. Kad 1964.gadā atklāja Raiņa muzeju, tad visiem likās, ka Rainim neko klāt likt nevajag. Jau pirmajos gados uz šejieni sāka braukt ļoti daudz cilvēku. Un gribējās, lai viņi te tiktos gan ar Raiņa dzejas pasauli, gan ar Latgali.

Tad sanāca kopā Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzeja direktors Volde-mārs Kalpiņš, dramaturgs Gunārs Priede, fotogrāfs Juris Krieviņš, Latgales keramiķu skolotājs un audzinātājs Jānis Pujāts un kopīgi nosprieda: te, līdzās Rainim, ir liekama dzejniekam tik tuvā tautas māksla – Latgales keramika. Un tā 1969.gadā sākām pirm-

ās ekspedīcijas pie Latgales podniekiem. Viņi tolaik jau vairs nestrādāja kā podnieki, viņi bija ierindas kolhoznieki. Viņu mājās mēs savācām bagātu keramikas kolekciju – vairāk nekā 1000 darbu.(..) Bet ar podniecību ir tāpat kā ar teātra mākslu. Tikko tas pods vai vāzīte nonāk pie īpašnieka, viņš to noliek savā plauktā, un viņš taču neliek pie savas mājas durvīm izkārtņi: „Manā kolekcijā ir Latgales keramiķu darbi.” Visi meistarų darbi aiziet tautā.

Bebre Dace. Tautu pulcina Raiņa Jasmuiža -- Latgales keramikas Sauleskalns : [par Latgales vecmeistara Andreja Paulāna atjaunotās darbnīcas un cepļa atklāšanas svētkiem (Preiļu raj.)] / Dace Bebre, Aina Rozeniece // Latvijas Vēstnesis. - (1999, 7.jūl.), 7.lpp.

STANISLAVS VILCĀNS (dzimis 1918.g. 23.septembrī Silajāņu pagasta „Dūbēs”, miris 2001.g.)

„Es neko nezīmēju. Nekur neko nemeklēju. Cenšos neietekmēties no citiem, man pietiek pašam sava. Mans tēvs, vectēvs un vecvectēvs visi bija Latgales podnieki. Tas iedzimst no paaudzes uz paaudzi. Pie tēva man neiznāca mācīties. Tēvs nomira, kad man bija 12 gadi. Strādāju kopā ar savu radnieku Polikarpu Vilcānu.

Man tikai maz iznāk strādāt. Vienīgi tagad, atvaļinājuma laikā, visu dienu varu sēdēt pie ripas, bet citādi tikai pa vakariem. Strādāju par galdnieku. Šis darbs man ļoti apnīcis. Alga arī maza. Sešdesmit pieci rubļi mēnesī.

Astoņos no rīta aizbraucu, strādāju līdz pieciem. Atbraucu, jau seši. Ziemā te ir auksts. Iekurinu krāsni, kamēr iesilst, paiet divas stundas. Stundiņu pastrādāju, esmu noguris, vairs nejūtu mālu.

No rīta, kas esmu izgulējies, es redzu vāzes. Manī ir tikai viena vēlēšanās – sēsties pie ripas. Tad man tā negribas kļūt atkal par galdnieku. Kas nu es par galdnieku?. **Es gribētu strādāt to darbu, ko es protu.**

Bet darbnīca nav mana. Atbraucu no Krustpils. Man šeit, pilsētas dārzniecībā, piedāvāja gatavot puķu podus. Es šo darbu pieņēmu, lai varētu arī kaut ko veidot. Tagad podu vairs nevajag, strādāju citur, bet turpinu izmantot darbnīcu. Labi, ka man to atļauj. Tāpat tās telpas, kur dzīvoju. (..) Kultūras nodaļa jau tāpat zina, kā es strādāju. Kad vajag izstādēm, tad tikai: „Vilcān, dod! – bet kur to visu izgatavot, tas nevienam nerūp.”

Vilcāns Stanislavs. Pie zaļo krūžu meistara : [saruna ar keramiķi St. Vilcānu] / Stanislavs Vilcāns // Liesma. - Nr.11 (1969).

„Jau divus mēnešus neesmu strādājis. Nav mālu. Gaidu pavasari, tad ņemšu lāpstu un došos uz Silajāņiem rakt,” saka septiņdesmitpiecgadīgais keramiķis.

Kā es sāku ar māliem ņemties? Kad tēvs nomira, man bija 12 gadu, biju beidzis četras klases pamatskolā. Brālis Aleksandrs pateica: „Uz skolu tu vairāk neiesi. Pa ziemu gatavosi man māla piciņas, vasarā strīķēsi izkapti. Vajadzēja strādāt, pelnīt naudu. Bet jau pēc četriem gadiem biju tiktāl iemanījies ar mālu strādāt, ka brālis teica: „Nu mums jāmainās vietām. Es iešu pļavā, bet tu paliec par podnieku.”

Ulmaņa laikos visiem podniekiem vajadzēja likt eksāmenu, kas maksāja diezgan prāvu naudu – latus. Par 35 latiem varēja govi nopirkt. Es arī dabūju diplomu: virpošanā – 5, tehnikā – 5, keramikas vēsturē – 4. Taču kara laikā šis dokuments pazuda. Ja tas būtu saglabājies, varbūt ātrāk būtu uzņemts Mākslinieku savienībā. Iestājos tajā 1982.gadā, bet jau 1960.gadā kļuvi par Tautas daiļamata meistarų.

Man patika tas, ka es varu no māla pikas jebkuru priekšmetu iztaisīt. Taču viss bija jāmacās pašam. Toreiz jau meistari glabāja savus noslēpumus, ne tā, kā tagad. Darbā vajadzēja izmēģināt, kādas jāveido formas, kādai jābūt glazūrai, pareizajai temperatūrai. Agrāk jau vairāk taisīju saimniecības podus. Medauniekus, piena, ievārījuma podus, bļodas, naktspodinus, roku mazgājamus traukus. 50.gadu sākumā iestājos kolhozā „Mičuriņec”, bet 1954.gadā podniekus aplika ar tik šausmīgiem nodokļiem, ka visu aprakstīja, pēdējā govs vien palika. Mēs, podnieki, spērāmies, kurš uz kuru pusi. Es pie sava brālēna Jāņa Kaļvas uz Jēkabpili. Vēlāk mani uzaicināja uz Daugavpili.

dārzniecību. Taisīju puķu podus, sieva turpat audzēja puķes. Nebūtu tie nolādētie kolhozi, vēl tagad dzīvotu Dūbēs. Mums bija māja labā vietā, pie meža. Ne par ko nebūtu braukuši uz pilsētu. Mūsu sādžā vairs nav palikusi neviena māja. (..) Dēlu, Staņislavu jaunāko, amatā iemācīju, arī mazdēlu Jevģeniju. Mani mācekļi bijuši Ausma Šķirman-te, Jānis Žugovs un daudzi citi.

Tie, kas nāca no Rēzeknes lietišķās mākslas skolas, bija ļoti slikti sagatavoti. Neprata virpot! Es prasu, ko tad jums tai skolā mācīja? Viņi man noskaita: Markss, Engels, Ļeņins. Paulāns saviem mācekļiem teica tā: „Še tev cirvis, tur ir malka, ej skal-di!” Pēc tam gājis skatīties: cirvji nomesti, mācekļi aizlaidušies. Tāds nu viņam bija raksturs.

Galvenais, ko es pieteicu: nedrīkst špikot. Katram jātaisa savas formas, nav ko skatīties no citiem. Daudz esmu taisījis kafijas, liķiera servīzes, svečturus, vāzes. Bet vislabāk man patīk smuka krūze. **Man jau liekas, ja man kas patīk, tad arī tautai patīks.**

Taisos izņemt patentu. Citādi ar keramiku neko nevar nopelnīt – 27% paņem mākslas salons, 25% - finansu nodaļa. Un cik vēl par materiāliem jāsamaksā! Viens litrs šķidrās glazūras – pieci lati! Turklāt ar realizāciju šais laiks ir slikti. Cilvēkiem nav naudas, kam ir – tie nepērk.”

Vilcāns Staņislavs. Mūžs, mālus mīcot : [saruna ar keram.St.Vilcānu] / pierakst. Ja-na Gavare // Latgales Laiks. - (1994, 19.febr.).

Podnieks bija arī mans tēvs Aleksandrs Vilcāns. Viņš taisīja saimniecības traukus. No viņa amata prasmi pārņēma mans brālis, arī Aleksandrs. Vispār visi mani radi bija podnieki. Gan tēva brāļi Izidors, Augusts un Vincentīns Vilcāni, gan vēlāk viņu bērni, mani pieci brālēni. Brālēns Augusts krita karā, Vincentīna dēli pārcēlās uz Viļānu pa-gastu. Kāds cits no maniem brālēniem – Staņislavs Kaļva, liels keramiķis, strādāja Rī-gā. Labs sava darba pratējs bija arī brālēns Jānis Kaļva.

Strādāju arī kolhozā. Antoniškās. Par sīko ragulopu fermas pārzini. (..) 1955.gadā brālēns Kaļva, kurš Jēkabpilī bija keramikas darbnīcas vadītājs, aicināja mani strādāt šajā darbnīcā. Aizbraucu, strādāju. Bet tad saņēmu aicinājumu pārcelties uz Daugav-pili. Lielajai Forštadtes dārzniecībai bija vajadzīgi puķu podi, bet tajā laikā tos nekur nevarēja dabūt. Tā es nokļuvu Daugavpilī. Pēc kāda laika no dārzniecības pārgāju uz novadpētniecības muzeju.(..) Jau dārzniecībā biju sācis gatavot arī dekoratīvo kerami-ku – vāzes, krūzes. Pēc tām bija pieprasījums, bet veikalos tās nevarēja nopirkt.

No muzeja pārgāju uz „Daiļradi”, tur nostrādāju līdz pensijai.

(..) Latgales keramikas pierastās krāsas ir dzeltenā, zaļā, brūnā, Zilā vairāk vidze-mniekiem. Ulmaņlaikā tomēr arī Latgalē sāka lietot kobaltu, bet tas bija ļoti dārgs. Vācieši, somi, tie ciena tieši zilo keramiku. Bet ar kobaltu ir grūti strādāt; tas oksīds bieži neizdodas. Jā notrāpa pareizais procents – ne par maz, ne par daudz, lai neiznāk-tu par tumšu vai par bālu.

(..) Latgales keramikai plūst viena krāsa pāri otrai, un glazūra ir spodra. Citur Lat-vijā miglaina.”

Vilcāns Staņislavs. Vecmeistars turpinās strādāt : [saruna ar keramiķi Staņislavu Vil-cānu] / Staņislavs Vilcāns ; pierakst. Anita Liepa // Latgales Laiks. - (1999, 30.apr.).

„Pa salmu uz debesīm nevar uzkāpt!” nosaka sirmais meistars, kad kāds no apbrī-notājiem ir izteicis savu kārtējo izbrīnu „Kā tā var?”

(..) Neatlaidīgā jauneklā centieni līdzināties slavenajiem kaimiņiem ir gluži sapro-tami. Neizpaliek arī rezultāti. Jau 1938. gadā arī viņš sāk nodot savus izstrādājumus mākslas saloniem Rīgā .

Tad dienests. Iesauc viņu buržuāziskās Latvijas armijā , bet seko 1940.gads. Sta-ņislavs dienestu turpina, taču, karam sākoties, nonāk sprukās. Bijušās Latvijas armijas daļas izformē. Nepaspējis atgriezties mājās, krīt vācu gūstā. No tā tomēr paglābj kāds godprātīgs saimnieks, pie kura Staņislavam likts strādāt. Šis vīrs izgādā viņam doku-mentu un rada iespēju atgriezties dzimtajā sētā. Okupācijas gados arī notiek dažādas

amatniecības izstādes. Tajās parādās arī Staņislava darinājumi. Viena šāda izstāde ir Preiļos. Te jaunajam meistaram piešķir augstas kvalifikācijas diplomu. Kopš 1944.gada decembra viņš ir Sarkanās Armijas rindās Kurzemē, pēc demobilizācijas – atkal Dūbēs. Bet ne ilgi. Lai strādātu tautas mākslā, piecdesmito gadu sākumā apstākļi kļūst pārāk nelabvēlīgi. Tādēļ jāatstāj dzimtene un.. Vispirms Staņislavs strādā Jēkabpilī, kopš 1957.g. –Daugavpilī. Viņam vienam no pirmajiem Latgalē tiek piešķirts Tautas daiļamata meistara nosaukums, viņš viens no pirmajiem iestājas jaundibinātajā ražošanas apvienībā „Daiļrade”, taču šis laiks īstu gandarījumu nenes. Kāds var būt gandarījums, ja diendienā jāgriež vieni un tie paši puķu podi vai standartvāzītes.

„Firmas gods ir pastāvīgs jēdziens,” - saka Staņislavs. **„Neko nedrīkst darīt ar vieglu roku! Katrs trauks vispirms pamatīgi prātā jāizsvaro. No citiem špikot, no žurnāliem noskatīties – piedod, dievs, grēkus!”**

(..) Ja Daugavpilī nebūtu iedzīvojies Staņislavs Vilcāns, tad diez vai te būtu iedzīvojušies Latgales keramika. (..) Viņš ikvienam ir kā īsts garīgais tēvs. Tēvs arī visai Daugavpils Tautas lietišķās mākslas studijai „Latgale”. Savā reizē kādu paslavējot, savā reizē gluži sirdīgi nobubinot: „Vajag censties pēc mākslas, bet ne pēc naudas. Izstādes un salons – lūk, mūsu galvenie kvalitātes mēri. Tie, kuri tikai pa tirgiem braukā, drīz iedzīs mūs visus ellē!”

Kūkojs Antons. Viens no vecās Silajāņu keramiķu saimes : [par keramiķi Staņislavu Vilcānu] / Antons Kūkojs // Leņina Karogs. - (1988, 24.sept.).

POLIKARPS VILCĀNS (1894.g. 26.01. – 1969.g. 8.05.)

Sirmā meistara darbi jau iztālēm izdalās pat no viņa tuvāko skolnieku snieguma. Tie ir vienkārši, skaidri un, tāpat kā rudzu maize, pilni zemes spēka, saules siltuma un Dzimtenes tīrumu smaržas.

Pujāts Jānis. Polikarps Vilcāns 1894.26.I - 1969.8.V / Jānis Pujāts // Zvaigzne. - Nr.12 (1969), 25.lpp.

Viņš cēlies no trūcīgas, taču slavenas podnieku dzimtas. Vectēvs Toms Vilcāns 19.g.s. otrajā pusē bijis viens no Viminu ezera apkaimes slavenākajiem podniekiem, pie kura podnieka iemaņas un senās tradīcijas apguvuši daudzu slavenu Silajāņu keramiķu tēvi.

Polikarps vectēvu neatceras, toties prātā palicis strādīgais tēvs, bērnība un tas, ka jau toreiz patikusi māla plastika. **„Jau ar septīto gadu „, stāsta sirmā meistars, „cēlos ar pirmajiem gaiļiem un gāju tēvam līdzī darbnīcā. Tur taisīju pīlītes, zirdziņus un svilpītes, jo uzpircēji pirka traukus labāk no tiem podniekiem, kam bija arī sīkumi.”**

Detlavs E. Polikarps Vilcāns / E.Detlavs // Dabas un vēstures kalendārs 1969. - Rīga : Zinātne, 1968. - 179.-180.lpp.

Katru izstrādājumu, pat visniecīgāko un nenozīmīgāko, viņš veidoja ar lielu mīlestību un rūpību, darinot to maksimāli skaistu. Viņa personā bija apvienots liels talants un neizsīkstoša darba mīlestība. Tā rezultātā radās tie vienreizējie darbi, kas uz laiku laikiem iegājuši latviešu tautas mākslas zelta fondā

Cimmermane Dzidra. Keramiķu A.Paulāna un P.Vilcāna devums latviešu tautas mākslai un zinātnei / Dzidra Cimmermane, Saulvedis Cimmermanis // LPSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis. - Nr.3 (1970), 138.-146.lpp.

Polikarps Vilcāns ar lielu bijību ir ieklausījies tautas mākslas klasisko tradīciju padomos, ir ņēmis vērā pieredzi, kas uzkrājusies, neskaitāmām virpām ritot gadsimtu gaitā. Taču viņa attieksme pret tradīciju ir bijusi aktīva. Tā viņam ir bijusi ceļa spieķis, labs un nepieciešams, taču tikai palīgs. Galvenais ir paša vērojumi un atziņas, dzīves prasības un mākslas iespējas, ko paver māls.

Vilcāns savus darbus izauklē kā māte bērnus. Viņš apmīlo tos un glāsta ar acīm un rokām. Darbošanās keramikā viņam nav kaila komercija, bet gan estētisku kvalitāšu piepildīts, iekšēja satraukuma caurvīts notikums. Ņemot mālu rokā, viņš kļūst kluss, nerunīgs, tikai sejā atplaukušais smaids liecina, ka meistars ir dziļi laimīgs.

Lietderīgā un skaistā organiska vienība sirmā keramiķa izpratnē nav frāze, bet neapstrīdama prasība katram lietišķās mākslas darinājumam. Vispirms tas sakāms par paša priekšmeta apveidu, tā formu. Kā piemēru var minēt viņa krūzes, kuru zemnieciski smagnējie būvķermeņi ir ar uzsvētu stabilitāti. Velvējums ļoti plūdens. Tas ne tikvien piedod skaistumu siluetai, bet dara trauku stiprāku. Plašais, viegli izliektais kakla atvērums un snīpīša veidojums padara krūzi ērti lietojamu, viegli nomazgājamu, lejojot no tās, šķidrums neizlaistās. Harmoniskās proporcijās ieturētā osa plūdeni iekļaujas siluetā. Tā labi piegulst rokai, ir stipra, izturīga un nekad nelūzīs pielīmējuma vietā. Vilcāna darbi ir apliecinājums tam, ka nozīmīgākie sasniegumi lietišķajā mākslā ir tur, kur mākslinieciski radošais saplūst ar augstu amata kultūru. Gribas apliecināt, ka viņš ir amata meistarībā pats erudītākais keramiķis mūsu tautas mākslā, īsts savas daiļamata nozares virtuozs.

Māls nav pasīva bezveida masa. Meistars dziļi pārliedzināts, ka šī materiāla plastiskajās īpašībās, tā dzīvajā, smalkgraudainajā struktūrā slēpjas nozīmīgas estētiskas kvalitātes, ko viņš cenšas maksimāli izmantot trauku būvķermeņa poetizācijai. To plastiski viengabalainie apjomi šķiet uzvesti it kā vieglā rotaļā ar vienu elpas vilcieni.

Mālam ir samtaini glāstoša, gaismas jūtīga, sarkanbrūnos toņos niansēta virsma. Tāpēc nav nejaušība, ka meistars dažkārt atstāj neglazētas plašas trauku virsmas, rotādamas tās ar kontrastējošiem baltmāla rakstiem vai uz virpas veidotu plastisko līkloci. Vilcāns savu māksliniecisko darbību sāka laikmetā, kad dzīve tikpat kā neprasīja keramikas dekoratīvās formas. Taču nākošajos gadu desmitos šī vajadzība radās. To stimulēja arī izstādes, kurās tautas keramika sāka parādīties arvien biežāk. Vilcānam ir liela nozīme sadzīvē lietojamo trauku dekoratīvo kvalitāšu izkopšanā. Tas īpaši sakāms par kolorītu, kur viņš kā viens no pirmajiem sāka lietot daudzkrāsainās glazūras, tiekdamiem atrast krāsu valodas psiholoģiskās iedarbības spēku. Lai panāktu gaišo toņu tīrāku, dekoratīvi spožāku skanējumu, meistars glazūru sastāvā sāk arvien plašāk pielietot Aglonas ezera baltās smiltis.

Primitīvu, formās neizkoptu ziedu trauku un tīri utilitāra rakstura svečturu vietā parādās spraigos dekoratīvos ritmos vāžu būvķermeņi un grezni svečturi. To darināšanai Vilcāns ierosmes gūst no rotājoši izteismīgākajām saimniecisko trauku formām vai arī meklējot apjomīgas variācijas tautā iemīļotajiem ornamentālajiem motīviem.

Pieaug rotājuma svars. Agrāk traukus dekorēja ar baltmāla apgleznojumu. Taču, lietojot svina jēlglazūras, gleznojums no vertikālajām trauka virsmām stipri notek. Tāpēc meistars arvien vairāk pievēršas dekorējumam ar sekli izskrāpētām līnijām, izkopdams keramikai specifiskus grafiskā rotājuma elementus. Vilcāna interpretējumā tie ir ģeometriski disciplinēti, stilā viengabalaini. Izpildījumā artistiskais rotājums tomēr neizvēršas par pašmērķi, bet paklausīgi seko meistara kompozicionālajai domai. Grafiskā rotājuma jomā Vilcāns ir pati spilgtākā personība tautas keramikā.

Pujāts Jānis. Polikarps Vilcāns 1894.26.I - 1969.8.V / Jānis Pujāts // Zvaigzne. - Nr.12 (1969), 25.lpp.

Izstādēs viņš sekmīgi piedalās ar 1936.g.: sākumā novada (Rēzeknē 1936.g. iegūst bronzas medaļu), vēlāk – Latvijas mērogā (Rīgā 1937.g. iegūst sudraba medaļu) un starptautiskajās izstādēs (Parīzē 1937.g. – zelta medaļu, Berlīnē 1938.g. – goda diplomu). 1957.g. viņu uzņem LPSR Mākslinieku savienībā. 1958.g. P.Vilcānam tiek piešķirts republikas Nopelniem bagātā mākslas darbinieka goda nosaukums, bet 1967.g. viņš apbalvots ar medaļu „Par darba varonību”.

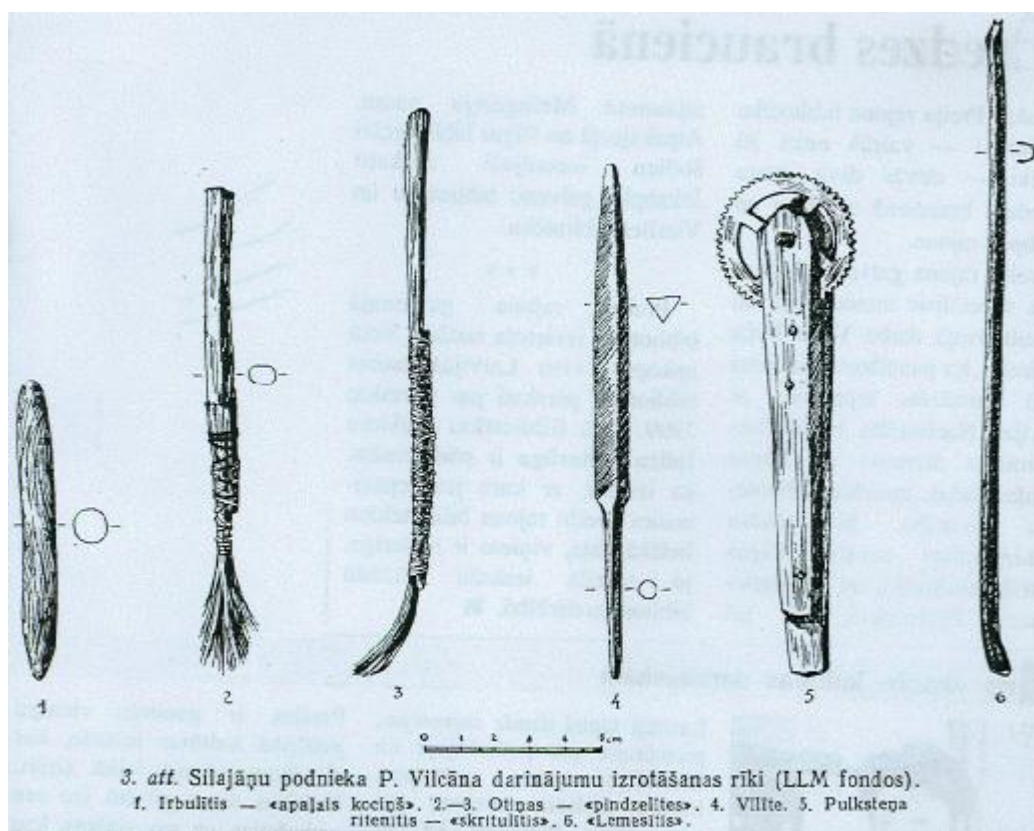
Detlavs E. Polikarps Vilcāns / E.Detlavs // Dabas un vēstures kalendārs 1969. - Rīga : Zinātne, 1968. - 179.-180.lpp.

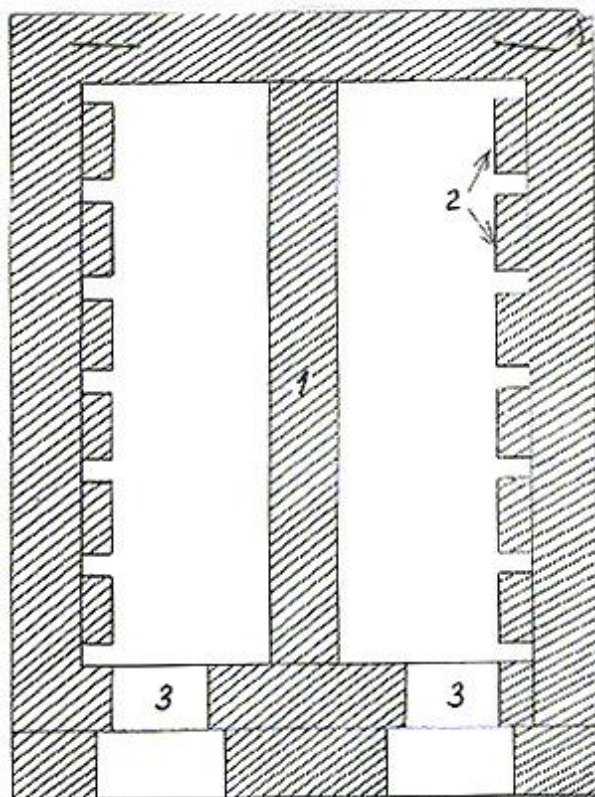
Viens no svarīgākajiem podnieka darba procesiem vienmēr ir bijusi darinājumu apdedzināšana. Kopš seniem laikiem sīkākos un skaistāk apdarinātos traukus un rotaļlietas ievietoja ceplī lielākajos, lai pasargātu no saspiešanas, no saskares ar citiem izstrādājumiem. Bet lielākos un figurālos dekoratīvos izstrādājumus ne vienmēr varēja ievietot citos izstrādājumos. Vilcāna asais prāts un amatnieka talants atrada izeju. Viņš izgatavoja īpašas darinājumu formai atbilstošas aptveres, kuras apdedzināmo priekšmetu pasargāja no saskares ar pārējiem. No Vilcāna šīs aptveres aizguva citi Silajāņu keramiķi.

Cimmermane Dzidra. Keramiķu A.Paulāna un P.Vilcāna devums latviešu tautas mākslai un zinātnei / Dzidra Cimmermane, Saulvedis Cimmermanis // LPSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis. - Nr.3 (1970), 138.-146.lpp.

Arī vismodernākais apdedzināšanas ceplis ticis P.Vilcānam, ar divām kurtuvēm. Tajā vienlaikus var salikt tūkstoš un vairāk trauku. Turklāt, lai tie, glazūrām kūstot, nesaliptu, radīts vesels lērums palīgierīču – kapes, trijkājīši. (pielikumā – cepla rasējums)

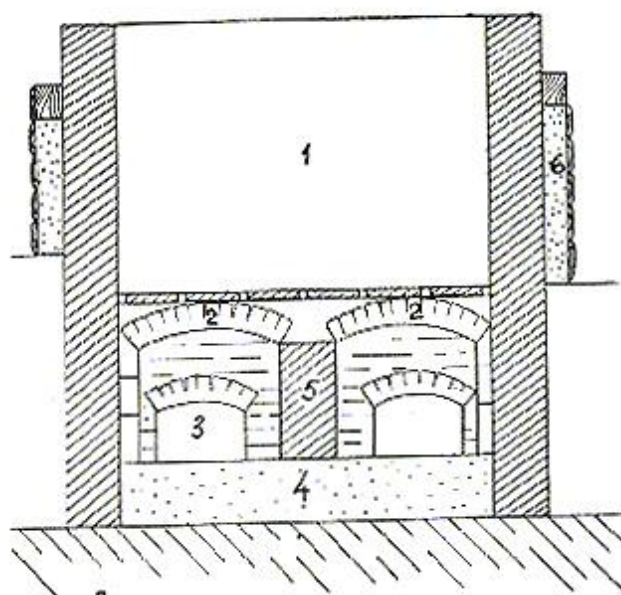
Kūkojs Antons. Ceļojums pretī svētumam : [sakarā ar podnieka Polikarpa Vilcāna 110.dz.d.] / Antons Kūkojs // Rēzeknes Vēstis. - ISSN 1407-9488. - Nr.13 (2004, 29.janv.), 10.lpp.

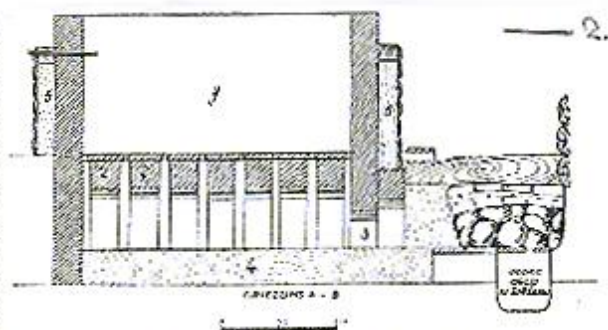
A

0 0.5 1m

B

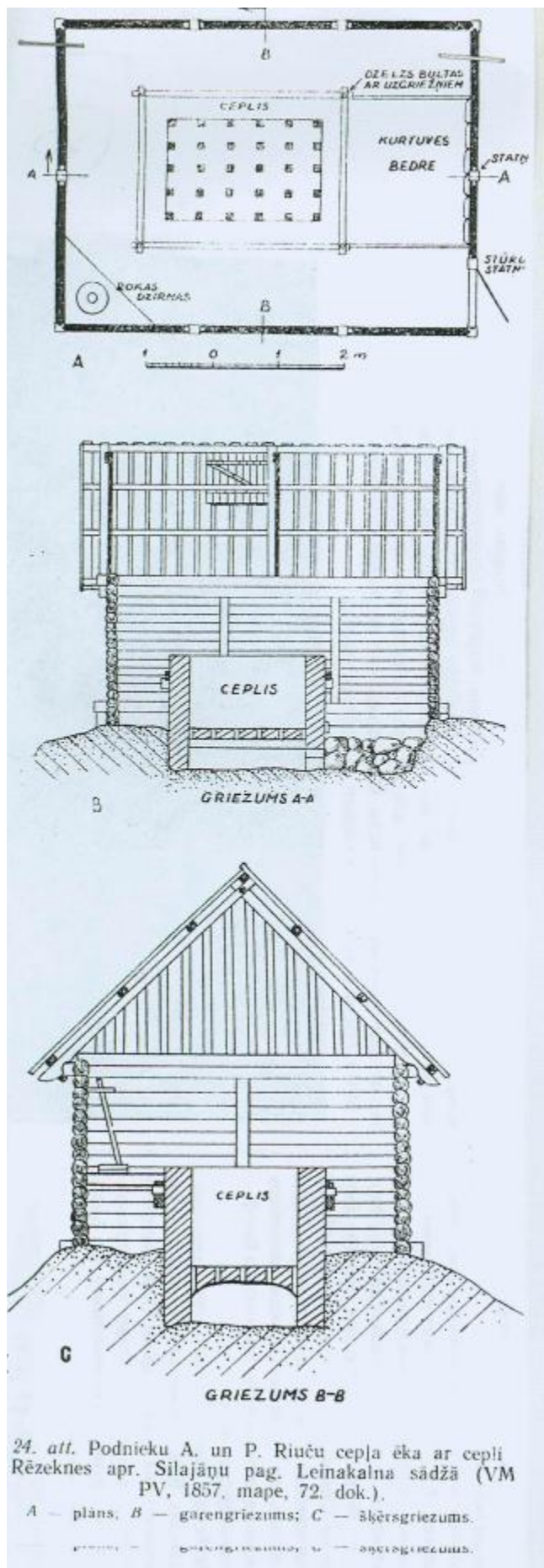
0 0.5 1m

16. att. P. Vilcāna ceplis garen griezumā Rēzeknes apri.
Silajāņu pag. Dābu sādā (VM PV, 1857. mape, 239. dok.).
1 — trauku apdedzināšanas telpa; 2 — velve; 3 — kurtuve; 4 —
grants kārta; 5 — cepla izolācija.

17. att. P. Vilcāna ceplis ar balsta sienām vidū Rēzeknes apri.
Silajāņu pag. Dābu sādā (VM PV, 1857. mape, 239. dok.).

A — cepla siena; 1 — balsta siena; 2 — stulpveidī; 3 — kurtuve;
B — cepla šķērsgriezumā; 1 — trauku apdedzināšanas telpa; 2 — velve;
3 — kurtuve; 4 — grants kārta; 5 — balsta siena; 6 — cepla izolācija.

Ludzas novadpētniecības muzeja brīvdabas nodaļā stāv pēc skata tāda kā latgaļu lauku dzīvojamā māja. Faktiski tā ir slavenā keramiķa Polikarpa Vilcāna darbnīca ar

visu cepli. Savulaik ar muzeja ilggadējā direktora Jāzepa Timuškāna pūlēm ēka pārvesta uz Ludzu. ..)

Visgrūtākie bija pirmie desmit pēckara gadi, kad vadība atzina tikai kolektīvo darbu. Keramiķus uzskatīja par padomju varai nevēlamiem, par kaut kādiem ierāvējiem, viņus aplika ar milzu nodokļiem, dzina darbā kolhozā, apkaroja visādi citādi. Izturēja un pie sava palika pavisam nedaudzi.

Cimmermane Dzidra. Keramiķu A.Paulāna un P.Vilcāna devums latviešu tautas mākslai un zinātnei / Dzidra Cimmermane, Saulvedis Cimmermanis // LPSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis. - Nr.3 (1970), 138.-146.lpp.

50.gadu sākumā Latvijas Etnogrāfiskais Brīvdabas muzejs Latgales sektorā uzstādīja Vilcāna kaimiņa keramiķa Jāņa Dubovska cepli un Kļebovas (?) Gailīšu sādžas podnieka Staņislava Pūgaiņa dzīvojamo māju darbnīcu. 1953.gadā radās doma muzejā ierīkot izstādi, kas parādītu podnieka darba tehnoloģiju, sākot no māla ieguves, līdz darinājuma apdedzināšanai. P.Vilcāns aktīvi iesaistījās izstādes sagatavošanā: viņš izveidoja Silajāņu podnieka cepla maketu, iztaisīja dažādas gatavības pakāpes darinājumus (izvirpotus un apžāvētus, izrotātus ar gravēto un angobas rakstu, apputinātus ar vāpi, izdedzinātus normāli un izdedzinātus ar defektiem), sagatavoja un izdedzināja tieši šai izstādei domātus dažādus saimniecības traukus un dekoratīvus izstrādājumus. Papildus tam, viņš nodeva muzejam gandrīz pilnu savu darba rīku komplektu: darinājumu nogludināšanas un izrotāšanas rīkus, vāpēšanas piederumus, keramikas apdedzināšanai lietojamus paliktņus, aptveres u.c.

Cimmermane Dzidra. Keramiķu A.Paulāna un P.Vilcāna devums latviešu tautas mākslai un zinātnei / Dzidra Cimmermane, Saulvedis Cimmermanis // LPSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis. - Nr.3 (1970), 138.-146.lpp.

Starp citu, arī Vilcāna darbnīcā manīju „slavinājumu” kukurūzai vai pat grīdas vāzes- skursteņus ar uzrakstiem apkārt „Lai dzīvo komunisms”. Nešaubos, ka ne jau pats meistars mīļu prātu ko tādu izdomāja, bija gudrie no malas, taču nevienā keramikas kolekcijā diemžēl šie darbi neiegūla. Un labi vien ir. (..) Ceļojumi pie podniekiem manā jaunībā bija kaut kas līdzīgs iešanai pretī tautas mākslas svētumam, tā radot nekad nezūdošu mīlestību uz cilvēka bagātību, vienreizību un tās radītāju neviltotu vienkāršību un tiešumu.

Kūkojs Antons. Ceļojums pretī svētumam : [sakarā ar podnieka Polikarpa Vilcāna 110.dz.d.] / Antons Kūkojs // Rēzeknes Vēstis. - ISSN 1407-9488. - Nr.13 (2004, 29.janv.), 10.lpp.

ANDREJS PAULĀNS (1896.g. 30.nov.- 1973.g. 29.sept.)

Andrejs Paulāns piedzima 1896.g. 30.novembrī Rēzeknes apriņķa Silajāņu pagasta Šembeļu ciemā zemkopja un pazīstama podnieka Izidora Paulāna (1860-1917) ģimenē. Podnieki bija arī divi tēva brāļi, vairāki kaimiņi Šembeļos un netālos Kļebova Gailīšos (?), Melderos, Paslavā un citos ciemos. Andreja dzimšanas laikā un turpmākajos gadu desmitos Silajāņu pagasts skaitījās Latgales lielākais lauku podniecības centrs.

(..) Andrejs Paulāns bija sapņotājs, gribētos teikt – savdabīgs dzejnieks Silajāņu dabas dotajā mālā. No vecākiem viņš bija mantojis lielu darba mīlestību, bagātu māksliniecisko izdomu un lielisku formas izjūtu. Tieši šīs divas pēdējās iezīmes raksturo viņa darba stilu. Paulāna iztēli rosināja arī dzimtā ciema krāšņā ainava ar bērzu birzīm, pakalniem un Feimaņu, Kategrades, Rušonu un Zalvu ezeru.

Cimmermane Dzidra. Tautas keramiķim Andrejam Paulānam -- 100 : [1896-1973] / Dzidra Cimmermane, Saulvedis Cimmermanis // Latvijas Vēstnesis. - (1996, 29.nov.).

Kā koša puķe pēckara nabadzības un kolhozā dzīvošanas posta piemeklētajā Latgalē atplauka senās podniecības tradīcijas, kas tik spožu izpausmi bija piedzīvojušas Latvijas brīvvalsts gados. Un viens no pašiem neatlaidīgākajiem jaunrades liesmas kopējiem bija Andrejs Paulāns. Viņš deva pleca sajūtu vecajiem meistariem, bija paraugs jaunajiem un ir kļuvis par leģendu saviem pēctečiem.

(..) Neikdienišķību Andreja Paulāna personībā izceļ arī viens no vistalantīgākajiem mūsdienu keramiķiem, Triju Zvaigžņu ordeņa virsnieks Polikarps Čerņavskis:

„Kā podniekmeistars es augstāk vērtēju Polikarpu Vilcānu, brāļus Riučus. Ko viņi bija iedomājušies, to dabūja gatavu. Ko gribēja, to arī uztaisīja. Andrejam Paulānam jau bija tā – kas iznāca, tas labs. Bet iznāca viņam vienmēr labi. Vareni iznāca! Viņš bija Mākslinieks.”

(..) Rēzeknes apriņķa podnieku studijas vadītājs, Triju Zvaigžņu ordeņa kavalieris Pēteris Ušpelis par Andreju Paulānu glabā vissirsnīgākās bērnības un jauneklā gadu atmiņas:

“To bija brīnumaini redzēt, kā viņš taisīja savus darbus! Viņš prata dzīvē saskatīt neparasto, un tas rosināja viņa izdomu. Viņam bija mākslinieka acs un mākslinieka roka. Kaut arī pats dažkārt brīnījās: „Redz, kā tas iznāk: es daru darbu, bet iznāk māksla!””

Rozeniece Aina. Latgales krūzēs un svečtuos -- visas Latvijas skanējums : [Sakarā ar keramiķa Andreja Paulāna 100.dz.d. : 1896-1973] // Latvijas Vēstnesis. - (1996, 29.nov.).

Paulāns bija dīvainis, pats redzēju viņu ejot pa uzartu lauku, un tur, kur bija māls, viņš noliecās, uzlika zemes pikuci uz zoba un noteica māla īpašības – vai māls ir tīrs, plastisks un uguns izturīgs. Andrejs Paulāns mālus raka dziļi, parasti ap trim metriem.

Ušpelis Pēteris. Dzīvais māls : [saruna ar keram. P.Ušpeli] / pierakst. R.Rikards // Lauku Avīze. - 1999, 24.jūl. - 9.lpp. - (Mājas viesis).

Radiožurnālists Jānis Rozenieks saglabājis lenti ar Andreja Paulāna 75.dzimšanas dienā ierakstītu sarunu.(..) Paša meistara vārdus žurnālists atstājis tāpat koši latgaliskajā izteiksmē:

“Te jou vajaga lobys grybys. Miļzeigi jou es cenšūs ito vysa dorba i mīļoju tū dorbu. Maņ itys dorbs pateikamoks par vysu, ņikur taida dorba, rodos, nav. Kur na es īraugu kū nabeis jūceigoku, tai tyuleņ maņ vāg to izstrodot. Itai pameiģinoju, tai navar, ūtreiz, a vys iznok, ka jou censīs. Sovu vysu zemteņu byutu aplies jou ar mola pūdim (smejas), jā, cik maņ kaidi septeņi gekтари beja. Desmit krošņu dadzynoju vīnā godā. Strodoju cīši ar prīcu, prīcu.”

Rozeniece Aina. Latgales krūzēs un svečtuos -- visas Latvijas skanējums : [Sakarā ar keramiķa Andreja Paulāna 100.dz.d. : 1896-1973] // Latvijas Vēstnesis. - (1996, 29.nov.).

Paulāna meistarībai īpaši raksturīga ir spēja izcelt darinājumu plastiskumu. Pēc tikai viņam zināmām pazīmēm meistars atrada podniekam vispiemērotāko mālu atrašanās vietas, ar garšošanu noteica māla plastiskumu un ugunsizturību. Viņa izcilā formas izjūta atklājās saimniecības trauku, dekoratīvo vāžu un svečturu virpošanā, cilvēku, dzīvnieku un putnu figūru veidošanā, sadzīves notikumu un pasaku motīvu atainošanā. Ar teiksmainām figūrām Paulāns bieži rotāja alus krūzes, pelnu traukus, ziedu vāzes, rotaļlietas un vienkārši dekoratīvus priekšmetus. Izvēloties rotājošos elementus, viņa iztēlei nebija robežu. Fantastika savienojās ar reālās dzīves atspoguļojumu, tradicionālais ar jaunlaicīgo. Teiksmainajos tēlos bieži ievijās veselīgi humora elementi.

Andrejs Paulāns bija nenogurstošs jaunu formu meklētājs. Tādu darba virzienu noteica viņa bagātā radošā izdoma. Aplūkojot no cepļa izņemtos darinājumu simtus,

starp tiem nācās grūti atrast divus pilnīgi vienādus veidojumus. Viņa keramikas siluetei virpas rotējumā izauga viegli, it kā paši no sevis. Veiksmīgi papildināti ar plastisko rotājumu – iespiestām bedrītēm, izciļņiem, līkločiem, pat augstcilnī veidotām pasaku un teiku motīvu figūrām, tie veido savdabīgus, tikai Andrejam Paulānam raksturīgus mākslas darbus.

Grafiskajam rotājumam Paulāna darbos bija mazāka nozīme nekā formai un plastiskajiem veidojumiem. Tas atrodams galvenokārt kā viegli ieskrāpēts raksts. Iemīļotākie krāsu toņi viņam bija sulīgi dzeltenie un zaļie.

Kā jaunu formu un mākslinieciskās izteiksmes līdzekļu meklētājs Andrejs Paulāns bija izcilākā personība Latgales tautas mākslā. Ne velti daudzi viņa darinājumi ir kļuvuši par novada dekoratīvās keramikas pamattipiem, piemēram, labības kūļa, saulotā staba un zvanveida vāzes, divu, trīs un vairākžuburu svečturi, dekoratīvie šķīvji un citi.

Andrejs Paulāns ar savu vairāk nekā 50 gadus ilgo podnieka darbību radīja veselu laikmetu latviešu mākslas keramikā. Viņa dziļi tautisko darinājumu saknes meklējamas sensenajās Latgales podniecības un tautas mākslas tradīcijās.(..) Vispasaules izstādē Parīzē (1937.g.) Paulāna darinājumi izpelnījās augstāko atzinību – diplomu un zelta medaļu, Berlīnē (1938.g.) – atzinības rakstu. Sekoja 1939.gada izstādes Leipcīgā un Londonā. Tomēr arī pirms tam Paulāna darbi bija atraduši ceļu uz starptautiskajām izstādēm. 1931.gadā viņa keramiku rādīja Francijā, Sevras muzejā, 1933.gadā tā pārstāvēja Latviju Helsinkos, 1935.gadā – Briselē.

Cimermane Dzidra. Tautas keramikim Andrejam Paulānam -- 100 : [1896-1973] / Dzidra Cimermane, Saulvedis Cimermanis // Latvijas Vēstnesis. - (1996, 29.nov.).

Domājot par Andreju Paulānu, viņa mākslu, prātā nāk laba Latgales keramikas pazinēja, mākslas zinātnieka Jāņa Pujāta teiktais: "Paulāna darbos viss liekas pavisam vienkārši. Bet tomēr tas tā nav. Rīgā ir elektriskās krāsnis māla trauku apdedzināšanai, pieredzējuši ķīmiķi un laboranti sagatavo glazūru maisījumus. Precīzi tiek ievērotas maisījumu proporcijas, izstrādājumu apdedzināšanas ilgums un temperatūra. Un tomēr Rīgas meistariem reizēm saiet grīstē. Andrejs Paulāns primitīvos apstākļos no parasta Latgales māla rada brīnumus, kaut gan izgājis tikai dzīves skolu."

Gurgons Jānis. 30.novembrī Andrejam Paulānam -- 100 : [Par keram. (1896-1973)] // Novadnieks. - (1996, 30.nov.).

Apmēros un dekoratīvajā izteiksmē dižākais Latgales keramikas darinājums ir svečturi. Tas ir autora mākslinieciskā brieduma un amata meistarības labākais pārbaudes līdzeklis. Paulāns ir pionieris lielu daudzžuburaino svečturu veidošanā. Talanta brieduma periodā daudzžuburu svečturi izceļas ar augstām mākslinieciskām kvalitātēm un profesionālo meistarību. Tiem raksturīgs kompozicionālās uzbūves loģiskums un skaidrība, silueta izteiksmīgums un formu monumentalitāte. Īpaši austras koka un jumtiņa tipa svečturos, kam vairākos stāvos kārtoto žuburu skaits sniedzas trešajā desmitā, jūtama talantīga meistara roka, kas brīvi pārvalda, emocionāli izjūt formu. Rokas veidojums te organiski apvienots ar virpojumu. Harmonisko kopformu veido dekoratīvi izteiksmīgas sīkdaļas. **Grafiskais un plastiskais rotājums sadevies rokās**, lai izceltu svečtura ornamentālo pamatformu.

(..) Plastiskā rotājuma izkopšanā Paulāns ir devis pašu nozīmīgāko artavu visā tautas keramikas vēsturē. Viņa ģeometriskais cilniskais ornaments ir izaudzis no māla plastiskajām kvalitātēm. Tas ir mālaini mīksts, rotaļīgi brīvs. Bieži vien tajā saskatāms meistara pirkstu viegls pieskāriens.

Traukus un svečturus Paulāns jo bieži rotā ar augstciļņa figūriņām: pīlītēm, zirdziņiem, sunīšiem, kaķīšiem, pat veselām sadzīves ainām vai teiksmu stāstiem. Te meistars dod pilnu vaļu savai fantāzijai, izteiksmīgi ar tikko jaušamu groteska pieskaņu stāstīdams par tautas dzīvi un dzīvnīeku pasaules vērojumiem. Talants un stila izjūta

palīdz meistaram figurālās kompozīcijas organiski saliedēt ar trauka formu, taču dažkārt tās pašas par sevi ir tik interesantas un dzīvas, ka viņām ir tendence atraisīties no priekšmeta un kļūt par patstāvīgu dekoratīvās sīkplastikas darbu. Te mālā un krāsaino vāpju mirdzumā radušī dekoratīvo interpretējumu tautas pasaku, nostāstu un sadzīves žanra motīvi – talkas, dzīres, kāzas, danči. Zemnieciski smagnējās figūras, iesaistītas kopējā kustībā, veido kompozicionāli vienotu grupu/ Siluetu un žestu izteiksmīgums palīdz atklāt varoņu raksturu un noskaņas. Plastiskās valodas dekoratīvās kvalitātes mākslinieks sargā kā acuraugu un vairās tās ziedot kāpinātas ekspresijas meklējumiem vai tiešam dabas formu norakstam. Nozīmīga vieta Paulāna jaunradē ir daudzgalvainajiem zirdziņiem ar austras zīmi pierē un teiksmu jātnieku seglos, briežiem, govīm, auniem, suņiem, cūkām, pīlītēm un citiem mājas un meža dzīvniekiem. Būdam apveltīts ar spilgtu radošo fantāziju un dekoratīvo formu izjūtu, viņš ierosmes šai tēlu pasaulei smel dabas vērojumā. Savā laikā tie bija bērnu rotaļlietu, tagad suvenīru zelta fonds, kam ir īstuma un patiesas mākslas svars.

Pujāts Jānis. Dzīvie avoti : [par keramiķi Andreju Paulānu] / Jānis Pujāts // Karogs. - Nr. 11 (1971), 125.-128.lpp.

POLIKARPS ČERNAVSKIS (1923. – 1997.)

„Esmu dzimis 1923.gada 5.maijā Silajānos. Tēvam bija 5 hektāri zemes, iztikšana nekāda. Pabeidzis 6.klasi, sāku iet meža darbos. Tādam sīkam augumā, vēl nenobriedušam, darbs likās smags. Bet vajadzēja iztikai, arī cepuri jaunu gribējās, jāstrādā vien bija. Gandrīz katrā sētā griezās kāda podnieka virpa, arī es maziņš tiku uz tādas izvizināties. Tēva brālēns Polikarps Vilcāns jau bija pazīstams meistars. No viņa kā krusttēva man ticis arī Polikarpa vārds. Pienāca diena, kad viņš man atļāva mēģināt kaut ko paveidot. Pirmajā reizē izvirpoju kādas sešas blodiņas. Pārnācis mājās, sāku drāzt kokus, domāju, kā virpu uzmeistarot. Māte aizgāja pie kalēja, samaksāja 50 santīmus, viņš to ripu iztaisīja. Krusttēvs atļāva pie viņa pirktiņā strādāt. Jau ar otro cepli tiku izstādē. Pats Vilcāns nebija paguvis cepli izdedzināt. Uzdeva manus darbiņus par savējiem. Es godalgā 20 markas saņēmu. Biju izgatavojis jau kādus 300 zaķīšus, pīlītes un citas figūriņas, kad 1943. gada pavasarī mūs abus ar brāli iesauca armijā. Brālim gan izdevās aizmukt, bet es nonācu Kurzemes katlā, nodienēju līdz kapitulācijai. Par to dabūju lēģeri. Aizsūtīja uz Kuitasi, kur bija jāceļ autorūpnīca. Cik dzirdēju, latviešu tur bija pusotra tūkstoša, bet izdzīvoja labi ja trešā daļa. Briesmīgs bads bija. Es pārnācu mājās 1948.gada pavasarī. Gribēju sēsties pie virpas, bet sāka dibināties kolhozi. Mani taisījās likt par brigadieru.

Podniekus tolaik stipri lamāja. Zemi negribot strādāt, zirgus pa tirgiem dzenājot. Andrejs Paulāns un Polikarps Vilcāns jau bija vairāk gados, tos tā netramdīja kolhoza darbos, bet mūs, jaunos, spieda. Gan ar labu, gan ar ļaunu. **Bet, kas jau pamīcījis mālus, to no virpas grūti dabūt nost.** Man labākais paraugs no bērna kājas bija Polikarps Vilcāns. Viņš apprecējās ar Riuču meitu, uzcēla jaunu māju, vecajā palika darbnīca. Visur valdīja liela tīrība un kārtība. Kad darbus pabeidza, mālus vienmēr novāca, visu nolika savā vietā. **Tā kārtība man ļoti patika. Tagad domāju, ka Vilcānu sētā noskatītā bijīgā attieksme pret darbu man arī palīdzējusi dzīvēt.** Pavīši strādājot, nekas prātīgs droši vien nebūtu sanācis.

No sava krusttēva visvairāk laikam esmu mantojis ietiepību. Viņš varēja strādāt pie kāda darba dienām un nedēļām, kamēr panāca savu. Iztaisīja to, ko bija izdomājis. Vai tur spēra pērcons vai zibens, viņš darīja savu darbu. Man jau arī tajos kolhozu laikos dažreiz dūšu vajadzēja. Kad mums reiz par visām reizēm gribēja to keramiku aizliegt, rakstījām vēstuli Arvīdam Pelšem, braucām uz Rīgu meklēt palīdzību pie māksliniekiem un zinātniekiem arī. Toreiz bija labs kultūras ministrs – Voldemārs Kalpiņš. No zinātniekiem palīdzēja Saulvedis Cimermanis un visvairāk – Jānis Pujāts. Panācām, ka Rīgā tika sarīkotas Latgales keramikas izstādes.

Kad sāka nākt atzinība, tad jau arī notika joki. Tie paši priekšnieki, kas bija lamājuši par niekošanos ar māliem, prasīja vāzes un svečturus, lika uzņemt visādus augstus viesus.

Es varēju sākt labāk dzīvot, kad mani uzņēma Mākslinieku savienībā. Darbus pieņēma, cik vien varēju uztaisīt. Tad arī tiku pie savas mājas un darbnīcas.

Ordeņa virsnieks Polikarps Čerņavskis : [Par keram., Triju Zvaigžņu ordeņa virsn.] / tekstā stāsta P.Čerņavskis ; mater. sagat. Aina Rozeniece // Latvijas Vēstnesis. - (1997, 8.janv.).

Autobiogrāfijā Polikarps Čerņavskis izsaka arī savas domas par Latgales keramiku kopumā.

„Es to sadalītu divās daļās – saimniecības traukos, tas ir, medus, krējuma traukos, vārauniekos, piena podos, bļodās un citos, kurus darinājuši mūsu iepriekšējo paaudžu podnieki. Tajos laikos saimniecība s trauki bija nepieciešami katrā lauku saimniecībā, kā arī pilsētnieku dzīvokļos. Tagad šos podus aizvieto no cita materiāla ražotie trauki, kas ir ērtāki, izdevīgāki un lētāki. Laika gaitai mēs pretoties nespējam. Bet nenoliedzami, ka māla trauki bija skaisti un piemēroti katrs savām vajadzībām. Tāpēc mēs tagad tos atdarinām, bet muzeji un kolekcionāri tos grib redzēt savā īpašumā.

Es gan pēdējā laikā esmu pret šo atdarināšanu. Atdarinot veco lauku podniekus, mēs it kā piesavināmies vecāko paaudžu autoru tiesības un nopelnus. Domāju, ka keramiķis, kurš atdarina to, kas jau bijis, ir tikai amatnieks pat tad, ja sasniedzis augstu meistarības pakāpi. Mums, šī amata meistariem, jāvirpo savi podi – uz iepriekšējo paaudžu zināšanu pamatiem, kā to ir darījuši izcilākie meistari Paulāns un Vilcāns.”

Viņi uztvēra, ka Latgales zemnieks un strādnieks, toreiz diezgan piekvēpušajos dzīvokļos un šaurajās sētās dzīvodams, tiecās pēc skaistuma. Paulāns un Vilcāns meklēja jaunas formas, slīpēja apdari un ar saviem darbiem sasniedza tādu līmeni, ka ieguva atzinību starptautiskajā arēnā. ***Podnieku toreiz bija simtiem, bet par keramiķiem kļuva tikai daži.***

Tagad keramiķiem jācenšas labāk un dziļāk izprast cilvēki, jādomā par to, kā ienest skaistumu dzīvē. Tāpēc būtu ļoti vēlams, ka katrs, kurš interesējas par keramiku, skaļi un droši pateiktu, kas tajā vai citā darbā viņam patīk (neņemot vērā, kas ir trauka autorts). Tad arī keramiķi daudz iegūtu, jo kādreiz mēs veltī izšķiežam laiku, taustoties nepareizajā virzienā. Tādā gadījumā podniecību droši varētu saukt par tautas mākslu, tas ir, Latgales keramiku. (..)

Es to saku tāpēc, ka jūtu atbildību par Latgales, tas ir, tieši par Silajāņu keramiku, kuru mani kaimiņi un tuvi radi nieki jau trīsdesmitajos gados pacēla pasaules slavas augstumos.”

Kirillova L. Polikarpu Čerņavski atceroties : [Sakarā ar keram., Triju Zvaigžņu ordeņa kavaliera 75.dz.d. (Preiju raj.)] // Novadnieks. - (1998, 6.maijs), [1.]lpp.

„To, kas jau bijis, man nepatīk atkārtot. Vienmēr gribēties atrast ko jaunu, vēl neredzētu. Un parādīt to, cik labi vien var.”

Ar savu nerimtīgo meklētāja garu un cenšanos izdarīt darbu, cik labi vien var, Polikarps Čerņavskis visai vidējai un jaunākajai keramiķu paaudzei allaž bijis atdarināšanas cienīgs paraugs. Gan badīgajos kopsaimniekošanas laikos, kad vajadzēja arī zemniecisku gudrību, lai noturētos pret daudzo priekšnieku uzbļāvieniem un turpinātu griezt savu podniekarību par spīti visam. Gan arī atzinības gados, kad Latgales keramika bija nākusi modē un nemaz nebūtu bijis grūti palaist vaļīgāk mākslinieciskās meistarības mērauklas. Viņš allaž pratis strādāt tikai tā - cik labi vien var!

Ordeņa virsnieks Polikarps Čerņavskis : [Par keram., Triju Zvaigžņu ordeņa virsn.] / tekstā stāsta P.Čerņavskis ; mater. sagat. Aina Rozeniece // Latvijas Vēstnesis. - (1997, 8.janv.).

UŠPEĻU DZIMTA

„No mūsu ciema 22 ģimenēm tikai 3 nenodarbojas ar podniecību,” stāsta Ušpeļu tēvs. Pats viņš ripu griež jau vairāk nekā 40 gadus. To darījis arī viņa tēvs (tāpat Antons), vectēvs un vecvectēvs. Par tālākajiem priekštečiem, diemžēl, ziņu nav.

Savā mūžā Antons Ušpelis krāsnī izdedzinājis tik daudz keramikas, ka, kā viņš pats atzīst, diez vai trijos vagonos varētu aizvest.

Gurgons J. Paaudžu stafete : [par keramiķiem tēvu un dēlu Antonu Ušpeli // Ļeņina Karogs. - (1969, 13.nov.).

(..) Viss, kas savā laikā nācis no vecā Antona rokām, bija ierasti vienkāršs un tanī pašā reizē smalki ieausts kopējā Latgales keramikas dekoratīvo tradīciju spektrā, turklāt visam klāt viņš prata piedot savu zemniecisko tvirto ušpelisko attieksmi.

Un tā taču vesela skola jaunajai keramiķu audzei – prast organiski apvienot gadsimtos izkristalizētās pamatvērtības ar paša radošo dvēseles lidojumu.

Kūkojs Antons. Tēvs : [keramiķim Antonam Ušpelim - 75] / Antons Kūkojs // Karogs. - Nr. 11 (1987), 88.lpp.

Kam vien iznācis ciemoties viņu viesmīlīgajās mājās, atceras Ušpelīnātes allaž laipno vaigu un vienmēr balto galdautu uz saimes galda, Ušpelīnātes rāmo runu, vienādā cieņā pret lielu un mazu. Viņu dēli un mazdēli turpina kopt no paaudzēm mantoto podnieka amatu, ar savām rokām, prātu un sirdi ikviens liekot kaut ko savu klāt. Kad septiņdesmito gadu beigās tikos ar Ušpelīnātu, viņš sacīja: „Es savu mūžu mālam esmu atdevis. Darījis, cik labi pratis. Dēliem jāiet tālāk. Un dēli iet tālāk, par godu savam novadam un savai zemei.

Rozeniece Aina. Tās krūzes nāk no Latgales, kas skan kā vara zvans : Latvijas Akad. bibl. - Antona Ušpeļa personālizst. "Keramika 2000". - ISSN 14070391 // Latvijas Vēstnesis. - (2000, 2.jūn.), 17.lpp.

PAR ANTONU UŠPELI (dēlu, dz.1944.g.)

Mākslinieks necieš vienmuļību, neizteiksmīgas krāsas. Savus māla traukus viņš apsmidzina tikai ar caurspīdīgu krāsainu glazūru, panākot visfantastiskāko un reizē harmoniskāko krāsu kombināciju. Vieni no šiem krāsu sakopojumiem līdzinās rudens lapkritim, citi atgādina pavasarī mostošos mežu, trešie – vasarā ziedošu pļavu, ceturkie – meldriem aizaugušu ezeru...

Starp citu, tas galvenokārt attiecas uz dekoratīvajiem šķīvjiem (izstādē to ir veseli 45). Pārējiem darbiem Ušpelis meklē un atrod citus toņus, citas krāsu kombinācijas, kas atbilst to formai un nozīmei. Piemēram, saimniecības traukiem un dzeltenrūsganu glazūru pārklāj tikai augšējo daļu. Apakšējā daļa paliek neglazēta, saglabājot māla dabīgo skaistumu, tā sarkanīgo toni. Novieto šādu trauku istabā vai virtuvē – un telpa tūdaļ kļūs siltāka, mājīgāka.

Mākslinieka darbi formas ziņā atgādina Latgales rāmās un maigās ainavas. Svečturiem, piemēram, ir nosacīta „jumta”, „dzīvības koka” forma, vai arī tie līdzinās sirpjveidīgam mēnesim. Vāzēm un saimniecības traukiem – attāla līdzība ar staltām eglēm, laukakmeņiem vai varenēm ozoliem...

Pečerskis M. Skaistums un lietderība : Rīgā atklāta keramiķa Antona Ušpeļa personālizstāde / M.Pečerskis // Znamja Truda. - (1980, 11.marts).

„Nu jau pats esmu iegājis vecmeistaros, pēdējais, Jānis Backāns, pagājušajā gadā aizgāja mūžībā. Šogad viņam paliktu astoņdesmit. Tagad no manas paaudzes vēl palikuši brāļi Vinceviči, pēc tam nāk Voldemārs Voguls un Ēvalds Vasilevskis, kam jau arī piecdesmit. Bet Ušpeļu dzimtā jau piektā paaudze – es un mani brāļi Pēteris un Viktors esam trešā, mans dēls Aivars un Pētera dēls Andris – ceturtā, bet piecgādīgais mazdēls Jumītis jau ar māliem grib darboties.”

Ko tad liktu Ušpeļu dzimtas ģerbonī? Antons ilgi domā. „Laika gan zaļo krūzi ar zirdziņu. Pasēdi ar draugiem, padziedi, izdzer alu, kad krūze tukša, uzsvelp ar zirdziņu, lai saimniece nes nākamo,” smejas Antons. Bet mālu viņš dēvē par Latgales kristālu, jo trauki, piesitot ar pirkstu, skan dzidri jo dzidri. Tā skaņa esot gan no īpašas glazūru sastāvdaļas, gan arī no labas izdedzināšanas.

Latgale savu tautas mākslu noturēja, varbūt tāpēc, ka te bija spēcīgākas dzimtas ar stiprāku ticību un tradīcijām,” saka Antons Ušpelis.

Rancāne Anna. Latgales kristāla meistars : [par keramiķi Antonu Ušpeli : sakarā ar dalību Latgales kultūras dienās Rīgā] / Anna Rancāne ; tekstā stāsta A.Ušpelis // Diena. - ISSN 1407-1290. - Nr.99 (2005, 28.apr.), 22.lpp.

Latgales podnieka Antona Ušpeļa darbnīcā Rēzeknē goda vietā ir paša darināts cilnis, no kura labsirdīgi smaida Silajāņu podnieks Antons Paulāns. „Gribētu izveidot savu skolotāju portretu galeriju. Paulāns jau man ir, vēl Antonu Ušpeli senioru, Polikarpu Čerņavski, Polikarpu Vilcānu. Visi slaveni silajāņieši.” Pats Antons podnieku Ušpeļu dzimtā patlaban ir vecākais. Pagājušā gada 14.augustā ar 60 svečturu birzīti Jasmuižā viņš atzīmēja sešdesmit gadu jubileju, bet šogad Antons Ušpelis saņems Triju Zvaigžņu ordeni, kļūstot par vienīgo dzīvo keramiķi, kam šāds augsts apbalvojums piešķirts. Pārējie divi ordeņa saņēmēji – Polikarps Čerņavskis un paša jaunākais brālis Pēteris jau kurina cepļus Dieva dārzos. Antons kautrīgi atzīst, ka tas ir pagodinājums visai Latgales keramikai, tajā skaitā mākslas zinātniekam Jānim Pujātam, kura uzsāktajai tradīcijai – Latgales keramikas dienām – šogad aprit ceturtdaļgadsimts.

Rancāne Anna. Latgales kristāla meistars : [par keramiķi Antonu Ušpeli : sakarā ar dalību Latgales kultūras dienās Rīgā] / Anna Rancāne ; tekstā stāsta A.Ušpelis // Diena. - ISSN 1407-1290. - Nr.99 (2005, 28.apr.), 22.lpp

Pēdējos gados Antons Ušpelis vairāk pievērsies folkloras tēmai, aizrāvis ar plastiku, tādēļ izstādēs parādās interesanti darbi, kas atklāj viņa daudzšķautņainā talanta savdabīgās iezīmes. Antons veidojis vairākas nozīmīgas tematiskas trauku un dekoratīvo priekšmetu grupas ar plastiku. Plastisko tēlu pasaule viņam tuva, tā ir īpatnējā valoda, kurā viņš atklāj savus pārdzīvojumus un dzīves pieredzi. Antona darbos plaši interpretēta maizes tēma, jo arāja un podnieka darbā viņš saskata daudz līdzības, savukārt vismīļākie viņam ir Līgo un Jāņu dienas motīvi. Sižeti risināti kausos, krūzēs un šķīvjos: Jāņu zāļu lasītājas, līgotāji pie ugunskura, teiksmainais Jānis brašā zirgā – viss mirgo gaišās, dzīvespriecīgās krāsās. **(..) Šodien Antons Ušpelis ir viens no nedaudzajiem Latgales keramiķiem, kurš nācis no podniecības vides. Viņš ir kā savdabīgs tilts starp veco, leģendām apvīto vecmeistaru paaudzi un Latgales keramikas nākotni.** Ne tikai brāļi, bet arī paša dēls Aivars un Pētera dēls Andris ir apguvuši amata prasmi. Ušpeļi ir keramiķi jau piektajā paaudzē, un viņu vārds ir pazīstams ne tikai Latvijā, bet arī ārzemēs.

Ar zilu rubeni uz pleca : [sakarā ar Antona Ušpeļa keramikas izst. Cēsīs] // Rēzeknes Vēstis. - (1999, 27.jūl), 4.lpp.

„Piedaloties izstādēs Vācijā, varēja secināt, ka roku darbs tiek ļoti augstu vērtēts. Arī Latvijā pakāpeniski pieprasījums pēc Latgales keramikas pieaug, tomēr jācenšas izsekot cilvēku vēlmēm un piedāvāt konkrētu izstrādājumu – daudzžuburu svečturi, māla podu, kausu vai krūzi. Mūsu darbā iestāšanās ES neko īpaši mainīt nevar, jo strādājam ar gadiem noslīpētām sentēvu tehnoloģijām un turpināsim gatavot savam

reģionam raksturīgus māla izstrādājumus. Domājams, ka Latgalē keramika turpinās attīstīties. Tikai ar savu roku darbu un katra izstrādājuma unikalitāti mēs esam ieņēmuši savu nišu vietējā tirgū, bet nākotnē varbūt varēsim piedāvāt savu produkciju arī citu valstu iedzīvotājiem. Jau pašlaik neliela daļa izgatavoto keramikas izstrādājumu nonāk ārzemēs, tāpēc pēc iestāšanās ES mums pavērsies vēl plašākas iespējas piedalīties dažādos ES valstu gadatirgos, arī Latvijā būs vairāk tūristu, kas vēlēties apmeklēt keramiķu darbnīcas,” ir pārliecināts A. Ušpelis.

Rozeniece Aina. Tās krūzes nāk no Latgales, kas skan kā vara zvans : Latvijas Akad. bibl. - Antona Ušpeļa personālizst. "Keramika 2000". - ISSN 14070391 // Latvijas Vēstnesis. - (2000, 2.jūn.), 17.lpp.

„Tēva darbnīcā mācījos mīcīt mālus. Mēs visi to darījām, katrs gribēja, lai viņa nieciņš vai virpotā vāzīte būtu visskaistākā. Tēva darbs atstāja uz mani lielu iespaidu. Viņam nebija nekādas izglītības, varbūt trīs četras klases, bet viņš strādāja ar mīlestību un pamatīgi. Domāja par to, kā pabarot un izskolot savu lielo saimi. Viņi nekā īpaši neiespaidoja manu tālākās profesijas izvēli, taču, sevišķi mamma, teica, ka ir jāmacās. Biju pabeidzis jau astoņas klases, un pats sapratu, ka gribu tālāk mācīties keramiku. Rēzeknē atvērās mākslas skola, un es izlēmu, ka arī man tajā ir jāiet. Pēc pieciem gadiem to pabeidzu kā keramiķis. Vispirms strādāju tēva ceplī Silajāņos. Kad ceļi uz turieni kļuva neizbraucami, sapratu, ka vajag pašam cepli tuvāk pilsētai. Deviņdesmitajā gadā kopā ar māju uzbūvēju arī cepli.”

Ušpelis Antons. Šūpulis pie virpas : [Stāsta keram.] / pierakst. Inese Kalveite // Sieviete. - Nr.81998. - 14.-17.lpp.

PAR PĒTERI UŠPELI (02.05.1950. – 28.10.2003.)

Labā amatniecība ir skaista vienvērdība, atbilstība etalonam. Māksla ir dažādība, uguns nejaušības un Dieva dzirksts.

Tavam bērnības svilpauniekam šodien bezgala skumīga šķinda : pa mūžības taku aizgājis Pēteris Ušpelis : [keramiķis (1950-2003) : nekrologs] // Latvijas Vēstnesis. - ISSN 1407-0391. - Nr.153 (2003, 31.okt.), 16.lpp.

„Kopš bērnu dienām atceros, - saka Pēteris, - ka tēvs mums allaž piekodināja: šo amatu nedrīkst pamest, nedrīkst pazaudēt Latgales keramikas tradīcijas. To vecāki viņam lika pie sirds, to mēs atgādinām saviem pēctečiem. Tāpēc tas ir gājis no paaudzes paaudzē. Ar māliem esam darbojušies jau kopš mazotnes. Arī tagad visi Ušpeļi esam kopā, lai gan strādājam katrs savā darbnīcā un kā podnieki viens no otra atšķiramies. **Jo keramiķa amats nav tāds pasākums, kurā vari tikai darboties, tur ikvienam uzreiz jāmeklē savs „es”.** Man patīk visa keramika. Visa! Jo praktiski ar visu arī nodarbojos – taisu svečturus, šķīvjus, grīdas vāzes... Cenšos kaimiņus neatdarināt, priekšgājējus nekopēt. Tāpēc daudz ko esmu pamainījis: formās, glazūrās, ornamentos, jo visu mūžu vienā stilā strādāt nevar. **Un Latgales keramika, sakņojoties tautas dzīves un tradīciju auglīgajā augsnē, šajā ziņā ir neizsmelams avots.**

(..) Katrs ceplis ir gaidīts ar nepacietību un par katru ir interese – kas būs? Jo neviens neatkārtojas. Es arī saprotu tos cilvēkus, kuri brauc šurp gan no visas Latvijas, gan citurienes, lai paši savām acīm redzētu, kā tas notiek. Man patīk cilvēku sabiedrība, tāpēc necenšos kurināt viens pats, bet gan paaicinu ciemiņus. Un pēdējos gados brauc aizvien aktīvāk.”

(..) Diemžēl visā pasaulē cilvēki maz ko zina par senajām tradīcijām. Tās netiek saglabātas, aiziet, un šis process ir neatgriezenisks. Žēl. Bet, to zinot, mums ir pamats ar vēl lielāku pārliecību teikt, ka Latgales keramika tik tiešām ir unikāla.

Kārklīņa Inta. Dialogu ar mālu turpinot : [par tikšanos ar keramiķi Pēteri Ušpeli Griškānu pag. "Moldedžos" (Preiļu raj.)] / Inta Kārklīņa ; tekstā stāsta P.Ušpelis un viņa dēls Andris Ušpelis // Lauku Avīze. - (Mājas viesis). - ISSN 1407-3331. - Nr.6 (2003, 10.janv.), [2.]lpp.

„Ar zilo krāsu es sāku, jaunekļa gados man pie sirds vairāk gāja dzeltenie, zaļie, brūnie toņi, bet tagad atkal atgriežos pie zilā – tā ir Latgales, zilo ezeru zemes krāsa. Mans jaunums šopavasār ir bļoda ar varavīksni,” teica P.Ušpelis. „Tā ir tāda, kurā ir apmaldījušās visas krāsas – zilā, zaļā, dzeltenā, brūnā. Un pirmais, kas jāieliek šajā bļodā, ir pelēkie zirņi, bet vasarā – zemenes.

(..) Kamēr māla pods nonāk līdz ceplim, nereti paiet pusotra vai divi mēneši. „Pirmajā dienā uz virpas uzliek māla piku un izveido. Otrajā dienā obligāti jāpieliek klāt osiņas vai volūtas. Trešajā dienā pārlej ar baltajiem māliem, jo tie glazūrai dod dzidrumu. Pēc tam piektajā vai sestajā dienā ieskrāpē rakstiņu, to darot ar brīvu roku. Pēc desmitā dienas trauku noliek plauktā, lai žūst. Katru dienu tas vismaz vienu reizi jāapgroza, lai nesašķiebjas un nesavērpjas,” skaidroja P.Ušpelis.

(..) Jūs nedomājiet, ka tas bija kāds tēva darbs, nē, mums bija vien virpa, un mēs, visi trīs brāļi, vaktējām, kurš pirmais tiks pie tās klāt, kad tēvs aizgāja atpūsties vai ko citu darīt. Tā bija cīņa, mēs jau ļoti agrā bērnībā visi pratām virpot.”

(..) Plastika pašreiz ļoti maz tiek lipināta, jo tas ir darbietilpīgs process, aizņem daudz laika, bet samaksa par šo darbu nav adekvāta. Šis tas ir pazudis no keramikas, jo cilvēks nevar nopirkt.

(..) Jaunie jau aiziet uz elektriskajām krāsnīm, neizmanto atklāto uguni. Tas ir mīnuss. Atklātos cepļos ar malku var panākt neparedzētu efektu. Ugunszīmes jau parāda, vai kurināta sausa priedes malka vai tā bijusi mitra. Atklātā ceplī krāsas izlīst pār medaunieku, ķērni, ievārtījuma podu, skatāma māla toņu bagātība. Elektriskais ceplis jau ir tīri tehnisks instruments, tur nav nejaušību bezgalīgās burvības.

Studijā („Rēzeknes apriņķa pūdņiki”) esam norunājuši taisīt tos darbus, kas ir meistaram pie sirds, nepāriet uz suvenirmākslu, kur lats diktē, ko veidot. Mākslu nevar pakļaut naudas varai.

Skagale Gundega. Podi, kuros apmaldījusies varavīksne : [par keramiķu dienām Ušpeļu dzimtas mājās] / Gundega Skagale // Neatkarīgā Rīta Avīze. - (1999, 27.apr.).

(..) Esmu izmēģinājis visu ko. Tas bija septiņdesmito gadu beigās, kad nāca modē elektriskās krāsnis, gatavās lustras glazūras. Daudz vienkāršāk un ātrāk! Kāpēc tad es nevaru? Līdz kādā reizē dedzinājām abus cepļus vienlaicīgi – mūsu tradicionālo malkas un elektrisko. Abi iznāk labi. Krūzes spīd un laistās. Nenopriecāties! Bet Daugavpils mākslinieks Uģis Auziņš paņēma vienu mirdzošo, ar elektrību apdedzināto vāzi un ieliek starp latgaliskajām, vaļējā ceplī dedzinātām. Sveša! Spožums tāds kā neīsts. Nav mūsu. Es pie tā vairs neatgriezos. **Elektriskā krāsns pamazām iesilst un tāpat palēnām atdziest, tur neiznāk tie brīnumainie notecējumi. Tos var panākt tikai malkas ceplī, kas strauji iesilst un tikpat ātri atdziest.**

Rozeniece Aina. Ordeņa kavalieris Pēteris Ušpelis : [Par keram., Triju Zvaigžņu ordeņa kavalieri] / tekstā stāsta P.Ušpelis un viņa dēls Andris Ušpelis // Latvijas Vēstnesis. - (1997, 12.dec.), 23.lpp.

Jaunās paaudzes skološanā piedalās arī Pēteris Ušpelis. Viņa ceplī ne viens vien meistars dedzinājis savus pirmos darbiņus. Visbiežāk viņam blakus savu virpu griež vecākais dēls Andris.

“Viņš mani nekopē, pašam galva uz pleciem. Bet ir lietas, ko dēls grib uzzināt un saprast. Visbiežāk jau es kādu padomu varu dot. Bet cik nav arī tādu lietu, ko tēvs ar māti gan būtu zinājuši pateikt, bet es nebiju iedomājies to pavaicāt. Kad vēl varēja...”

Rozeniece Aina. Ordeņa kavalieris Pēteris Ušpelis : [Par keram., Triju Zvaigžņu ordeņa kavalieri] / tekstā stāsta P.Ušpelis un viņa dēls Andris Ušpelis // Latvijas Vēstnesis. - (1997, 12.dec.), 23.lpp

Jā, mūsu darbs ir ļoti smags, bet šo arodu pamest mēs nedrīkstam nekādā gadījumā. Diemžēl ir meistari, kas aiziet citos darbos, jo maizītei vajag, bērnus skolot vajag.

Sāpīgi, ka šo iespēju nedod no tēvutēviem mantotais amats. Ļoti nepieciešams valsts atbalsts, lai keramiķis nepamestu iesākto, lai nezustu tradīcijas un katram novadam raksturīgais. Tā būtu liela mūsu traģēdija. Jo izdzīvot un būt Latgalē mēs varam, strādājot tikai savā garā.

Kārkliņa Inta. Dialogu ar mālu turpinot : [par tikšanos ar keramiķi Pēteri Ušpeli Griškānu pag. "Moldedžos" (Preiļu raj.)] / Inta Kārkliņa ; tekstā stāsta P.Ušpelis un viņa dēls Andris Ušpelis // Lauku Avīze. - (Mājas viesis). - ISSN 1407-3331. - Nr.6 (2003, 10.janv.), [2.]lpp.

Es nevaru caurām dienām virpot. Meklēju, ar ko izcelties. Ar svečturiem gribu parādīt, ko esmu iemācījies. Turklāt svečturi apdedzina divas reizes. Ja ir liels svečturiš –septiņām, desmit svecēm, jēlu ir bīstami grozīt un apputināt, tāpēc pirmo reizi apdedzina drošībai. Mēs rīkojam izstādes, lai audzinātu patērētāju, mēs ievērosim viņa vēlmes, bet rīkosimies pa savam.

Ušpelis Pēteris. Dzīvais māls : [saruna ar keram. P.Ušpeli] / pierakst. R.Rikards // Lauku Avīze. - 1999, 24.jūl. - 9.lpp. - (Mājas viesis).

(..) - „Patīk tas darbs. Nevar jau visu laiku grāmatās urbties. Pie virpas – labākā atpūta. Galvai. Bet ne rokām. Kad pie svečtura esi ķēries, zini, ka jādabū gatavas vienā piegājienā. Pamatnei, žuburam, kausiņiem – visam jābūt kā no viena gabala. Dažreiz līdz rīta ausmai iznāk virpot un lipināt. Tā ir īsta pacietības pārbaude. Un gribas jau arī kaut ko jaunu, savu atrast. Tā sāku gatavot Adventes svečturus – ar četriem žuburiem. Cilvēkiem patīk.

(..) - Tā mūsu keramika ir vajadzīga tikai mums pašiem. Tur, Vācijā, mūsu krūzi noliiks plauktā, pienu no tās nedzers. Nekādās ārzemēs nav vajadzīgi mūsu neglazētie ievārījuma podi un medaunieki. Bet tie elpo! Tādā traukā pienam, medum cita garša. Mums tikai jāpagaida, kad cilvēkiem būs mazliet vairāk naudiņas, lai var nopirkt. Mūsu krūzēm un arī vāzēm visīstākā vieta ir tepat, Latvijā.

Rozeniece Aina. Ordeņa kavalieris Pēteris Ušpelis : [Par keram., Triju Zvaigžņu ordeņa kavalieri] / tekstā stāsta P.Ušpelis un viņa dēls Andris Ušpelis // Latvijas Vēstnesis. - (1997, 12.dec.), 23.lpp.

- Ap 100 reizes noglāstīts ir katrs keramikas izstrādājums,- stāsta Andris(*domāts Ušpelis*). Kad paskatās no malas, tas it ļoti viegli: apsēdies pie virpas, dažas roku kustības, un vāze vai pods gatavs. Kad es pats mākslas vidusskolā sāku, allaž pie virpas apsēdos ar domu, ka nu taisīšu vāzi, bet, kā likums, iznāca vai nu bļodiņa, vai šķīvītis. Pāiet laiks, kamēr izveidojas prasmes un apgūsti visus knifiņus, un arī visus vajadzīgos palīgdarbus: māli jāgādā, jāsaģatavo, arī glazūras, cepli jānāk kurināt... Tā bez gala. **Podnieks pie virpas apsēžas tad, kad jau iepriekš ir čakli strādājis.**

Kurināšanu sāk pie krāsns mutes, lai trauki sākumā pierod pie siltuma, tikai vēlāk – krāsnī. Jākurina apmēram 10 stundas. Kad krāsnī ir ap 700 – 800 grādus augsta temperatūra, kvarca smiltis un oksīdi, kas dod māliem vajadzīgo krāsu, sāk vārīties. Veidojas putas, un katrs pods ir putās no ārpuses un iekšpusē – visur, kur veidojas glazūra. Ja stāv pie cepļa, tobrīd var dzirdēt tādu čurkstēšanu, kā gaļu cepot. Liesmas podu izglāsta, un uz virsmas rodas stikls – patiesībā jau mēs strādājam ar 2 materiāliem: mālu un stiklu. Tad liesmas kāpj uz augšu, izlaužas caur lauskām un sasniedz pat pusotra metra augstumu virs cepļa. Šai laikā sākas noplūdumi glazūrā. Kāds būs rezultāts, to jau nosaka uguns, ne pats mākslinieks. Piemēram, to, ka šai bļodai būs dzeltenī un brūni toņi, es zināju, bet, kā glazūra noplūdīs – nē, - izņemot lielo bļodu, stāsta meistars. Augstajā temperatūrā stikla kā medus pa lāsēm lēnām tek uz leju. Tad jau drīz meistars pārbauda, vai stikla kārtā izlīdzinās. Ja tā noticis, pārtrauc kurināt un ļauj ceplim atdzist.

- Tā, kā smejamies, podniekus var droši ellē ņemt pie kurināšanas. Mēs to lietu protam,- saka Andris.

Žulina Vanda. Izkurināja cepli un ... izņēma podus : [par Podnieku dienu pasākumu Pēteru Ušpeļa podnieku darbnīcā Rēzeknes raj.] / Vanda Žulina // Ludzas Zeme. - ISSN 1407-9658. - Nr.33 (2003, 29.apr.), 6.lpp

JĀNIS KAĻVA (1904. - 1969.)

Jānis Kaļva pieder Latgales podnieku Silajāņu atzaram, kuru 20.gados izveidoja Vilcāni un Paulāni. Nopietnāk Jānis Kaļva sāk pievērsties keramikai tikai 30 gados. Kā jau silajāniešiem raksturīgi – saimniecības trauku vietā uzmanības centrā nonāk dekoratīvi trauki – vāzes, svečturi, sienas šķīvji, svilpaunieki, tomēr arī priekšmetu funkcionalitāte joprojām ir svarīga, Jānis Kaļva strādā kopā ar brāli Staņislavu, Pasaulles mākslas izstādē Parīzē 1937.gadā viņi saņem sudraba medaļu. 1942.gadā Rīgā, Zintas salonā, sarīkota Kaļvu personālizstāde, ar kuru aizsākas Latgales keramikas izstāžu tradīcija. Ilgi pat valdīja uzskats, ka Latgales keramika un Silajāņu podniecība ir sinonīmi. No 1952.gada Jānis Kaļva strādā Krustpils rajona rūpkombinātā par keramikas nodaļas vadītāju. Un tas arī viss(..)

Antons Ušpelis: - Visticamāk, Jānis Kaļva piecdesmitajos gados pameta tēva darbnīcu Dūbēs tāpēc, ka nespēja samaksāt nodokli, tas bija pa spēkam tikai retam māksliniekam. *Latvijas keramikā* vismaz iztiku varēja nopelnīt. Varbūt tāpēc arī Jānim Kaļvam vairs nekad nebija savas darbnīcas. Un tomēr viņš bija meistars. Pēc Lietišķās mākslas vidusskolas beigšanas izgāju pie viņa praksi.

Toreiz J.Kaļvam bija jau turpat 60 gadu, kā man tagad. Taču meistars bija stingrs. Tāds gara auguma, melnīgsnējs, ar viņam vien piemītošu runas manieri un humora dzirksti. Prakses laikā redzēju, kā top krūzes un vāzes pēc viena šablona. „Te vajag plānu, nevis mākslu,” meistars atgādināja. Krustpils ražotnē strādāja arī Jāņa Kaļvas sieva un dēls Pēteris. Viņš gan bija virtuozs virpotājs – vienā dienā *sarāva* nedēļas normu. Jānis Kaļva pats virpoja maz, pārsvarā nodarbojās ar saimnieciskajām lietām – kā materiālu sadabūt, kā algas izmaksāt.

Kāda nozīme bija **Latvijas keramikas** filiālēm visā Latvijā Latgales keramikas kontekstā, ja reiz par tām tika maz ziņu?

Faktiski ražotnes pastāvēja ļoti neilgu laiku, 10 – 20 gadu. Lielākā daļa šobrīd jau slēgtas, jo ar elektrību kurināmie ceplī izrādījās nerentabli. **Iespējams, ka padomju laikos ražotnes tika atvērtas ar slēptu ideju – pārtraukt keramiķu dzimtu saites,** visu taču vajadzēja kolektivizēt.

-Tomēr tradīcija nav pārtrūkusi...

-Jā, piederība tai vai citai dzimtai ir nozīmīga. No Silajāņu podnieku dzimtām Vilcāni ir devuši 28 keramiķus, Paulāni – 17.Šobrīd sagatavošanā ir grāmata par Ušpeļu dzimtu. Un tā nav tikai asinsradniecība. Nozīme ir amata noslēpumos, kas tiek mantoti paaudzēs. Silajāniešiem osas skanīgi iekļaujas trauku siluetā, rakstos vērojama liela variantu bagātība, dažkārt rotājumu joslu veido ar otu vilkts līklocis ar zvaigznīšu punktējumu. Bļodiņām sarkanās iekšpuses apgleznotas ar baltmālu. Krāsu ziņā gan trauki, gan svečturi, vāzes, svilpaunieki ir skanīgi, gaiši. **Tie vistumšākajā istabā spēj ienest sauli.** Lai arī kā būtu veidoti raksti, tiem piemīt zemnieku pasaules skatījuma ornamentu poētiskais skaidrojums.

- Cik no tā visa atrodams Krustpils kombināta ražojumos?

Diezgan daudz. Tajā laikā jau stilizācija bija modē.Gāja veselās servīžu un vāziņu sērijas *a la* Vilcāns vai *a la* Čerņavskis. Protams, līdz ar to tika zaudēts īstums, patiesīgums. Mākslinieka vienkāršības vietā darbos iezagās *sprostums*. Taču, neskatoties uz to, kombināta ražojumiem noieta tirgus bija. Vēl tagad dažā labā mājā atrodamas Krustpilī ražotās bļodas, vāzes, krūzītes, glāzītes ar silajāniešiem raksturīgiem rotājumiem. Cik jau tas bija iespējams, Jānis Kaļva centās šo stilu saglabāt, taču mākslinieciskā vērtība bija zudusi. Vāzes pārsvarā tika atvasinātas no piena poda formas, ko at-

dzīvina līkloču maliņas un silajāniešu osiņas. Suvenīrus J.Kaļva rotāja ar veikli zīmētu skrāpējuma rakstu, taču rotājumu bagātība bieži vien tā arī palika ieceres līmenī.(..)

Gandrīz katram keramiķim ir darbnīca. Tādēļ jau arī runā par podnieku ģimenēm, dzimtām. Viens virpo podus, otrs nodarbojas ar tirgošanu, tā teikt – menedžeris. Un citādi nemaz nevar būt. Ražotne pastāv pēc tiem pašiem noteikumiem. Un masveida Kaļva savā būtībā bija šis menedžeris. Droši vien Krustpils ražotnei vienkārši pietrūka ideju ģenerētāja, šablonu, formu, modeļu veidotāja. Viens Jānis Kaļva visu nevarēja paspēt. Bet brālis Staņislavs toreiz jau strādāja līdzīgā ražotnē Bolderājā. Ja viņi būtu palikuši kopā, varbūt viss būtu citādi.

Ja būtu... Bet vēsturi mainīt nevar. Tāpēc, par keramiķi runājot, brāļus Jāni un Staņislavu Kaļvas allaž min kopā, akcentējot Staņislava veikumu. Nu jā, tie klusie virtuves strādnieki allaž palikuši lielās mākslas ēnā, vai vispār – par baltu plankumu vēstures lapā. Un varbūt tieši tāpēc mākslinieki daudz biežāk cieš no saimniecisko lietu nesakārtotības. Vismaz nav dzirdēts, ka par ideju trūkumu kāds sūdzētos.

Ušpelis Antons. Baltais plankums Latgales keramikas vēsturē : [par keramiķi Jāni Kaļvu (1904-1969) : saruna ar keramiķi] / Antons Ušpelis ; pierakst. Līga Seiksta // Forums. - ISSN 1407-9925. - Nr.11 (2004, 12./19.marts), 12.lpp.

PĒTERIS KAĻVA

Esmu piedzimis Latgalē Silajāņu podnieku dzimtā un, vēl bērns būdams, ganos pats būvējis mazus ceplīšus, veidojis un dedzinājis svilpauniekus. Mans tēvs Jānis Kaļva un tēvabrālis Staņislavs Kaļva taisīja visus saimniecības traukus – podus, bļodas, krūzes – un braukāja ar tiem pa tirgiem. Viņi bija labi sava amata meistari, jau trīsdesmitajos gados izstādījās Rīgā, piedalījās arī Parīzes Vispasaules izstādē 1937.gadā, kur abi dabūja sudraba medaļas. Vēlāk, pēc kara, onkulis Rīgā dibināja veco Ķīpsalas darbnīcu, bet tēvs Krustpilī lika pamatus keramikas darbnīcai, kas tagad ir „Latvijas Keramikas” Jēkabpils iecirknis.

Tā arī man amats kaut kā pats no sevis iegājās. Pirmais skolotājs bija mans tēvs. Viņam bijuši arī citi mācekļi, bet pret mani viņš bija ļoti prasīgs. Ņēma krūzi vai podu rokās, apskatīja no visām pusēm un, tikko kas drusku nepatika, laida lausku kaudzē, lai plīst. Toreiz uz tēvu biju ļoti dusmīgs, tagad zinu, ka tas viss nācis man par labu.

Sāku strādāt pie viņa un pats pelnīt maizi Krustpils darbnīcā. Toreiz man bija sešpadsmit gadu. Sākumā man uzticēja vienkāršākas lietas: puķu podus, sulu traukus ar taisnām sienīņām. **Podnieka darbs jau nav nekāds sarežģītais, to jebkurš var iemācīties, bet īpašs talants – formas izjūta – ir tikai dažiem. Priekšmetu var izjust, vienīgi virpojot.** Esmu kādreiz zīmējis arī skices, bet tās neko nav devušas – tikko paņēmu mālu, iznāk citādi. Šai ziņā māls ir brīnišķīgs materiāls: ja gadās kļūdīties, samīci un taisi no jauna.

(..) Labprāt eju uz izstādēm, šķirstu grāmatas par keramiku un priecājos par skaistiem darbiem, bet nekad neesmu jutis vēlēšanos pašam kaut ko pamēģināt tādā garā. Kāpēc taisīt vēlreiz to, kas jau ir? Man pašam liekas, ka es dziļi „sēžu” Latgales tradīcijās, bet atskatoties redzu, ka tomēr esmu stipri mainījies. Piemēram, Krustpils darbnīcā, kur strādājām pēc etalona, darbs bija pilnīgi automātisks, vienmuļš un grūts, „štancēšana” tik ļoti izsūca gan fiziskos, gan garīgos spēkus, ka tai laikā arī mani izstādēm domātie darbi iznāca samocīti, nevarīgi. Tiesa, toreiz gluži tā vis nelikās, bet tagad to redzu pavisam skaidri. Kad to apzinājos, no Krustpils aizgāju un meklēju iespējas radošākai darbībai.

Kaļva Pēteris. Tautas dājamata meistars Pēteris Kaļva : [Keramiķa Pētera Kaļvas stāstījums] // Padomju Latvijas Sieviete. - (1987, Nr.5).

JĀNIS BACKĀNS

Jānis Backāns pieder Latgales keramikas vidējās paaudzes izcilākajiem pārstāvjiem. Kā Andreja Paulāna jaunākais līdzgaitnieks, viņš ar vienu kāju stāv vēl zemnieku podniecības poētiskajos dārzos, ar otru stingri nostājies jauno laiku dekoratīvās keramikas pasaulē.

Backāna cietajās plaukstās māls kļūst rātns un pakļāvīgs. Viņš ir viens no stiprākajiem liela izmēra grīdas vāžu darinātājiem. To monumentālie silueti izaug kā variācijas par medaunieka būvķermeni. Arī sīkāka izmēra vāžu pamatā – saimniecisko trauku vienkāršās formas vai arī variācijas par sauloto stabu. Šī ornamentālā forma dominē arī viņa vienžubura svečturos.

Backāns tiecas uz plastisko rotājumu, līdzās ģeometriskajam ievīdams arī dekoratīvi vispārinātus augu motīvus. Ar skrāpējuma rakstu viņš neaizraujas. Viņa darbu izteiksmīguma atslēga meklējama formas un kolorīta struktūrā. Līdzās bagātīgi variētiem, struktūrā pulsējošiem zaļiem, dzelteniem un brūniem traukiem, ne reti saulē iezaigojas īsti uguns brīnumi. Meistara lielā pieredze un Latgales vaļējais, tiešās uguns ceplis palīdz uzplaukt šiem teiksmainajiem krāsu ziediem. Backānu par savu skolotāju godina gandrīz katrs jaunās paaudzes Latgales keramiķis.

Jānis Backāns dzimis 1925.g. Rēzeknes raj. Feimaņu ciema Ezergailīšos, kur arī atrodas viņa darbnīca. Keramikai pievērsies vectēva Jāzepa rosināts, kas arī pats bijis podnieks. Amatu apguvis pie kaimiņos dzīvojošā Jāzepa Šļiukas. Ar keramiku patstāvīgi nodarbojas kopš 1942.g., dekoratīvajai keramikai pievērsās ap 1952.g. No 1956.g. piedalās tautas mākslas un profesionālās mākslas vietējās, republikas, vissavienības un ārzemju izstādēs (Francijā 1978.g.). Darbojas ražošanas apvienībā „Daiļrade”.

Kas ir Kas Latvijā, 1998 : Biogrāfiska encikl., 1998 : . - 2.izd. - Rīga : Valērija Belokona izd.-ba, 1997. - 935 lpp. ISBN 9984913430

Jānis Backāns (grūti iedomāties cilvēku, kuram labāk pietāvētu vārds Jānis un Jāņu vainags galvā) leģendām apvīts kā jau Silajāņu podniecības tiešs mantinieks un reizē arī pēdējā cepļa īpašnieks Feimaņu ezera krastā. Šis it kā lēnprātīgais vīrs, kuram nerūp slava un pagodinājumi, kurš var katram izstāstīt savas bēdas un dalīties priekos, cilvēks ar mākslinieka dabu, plašu dvēseli, viegli „palaižams”, bet grūti apturams; viņš aizrautībā var nostaigāt pa paša darināto trauku klājumu, lai pierādītu, cik tie stipri.

Jānim Backānam daudz paziņu un draugu. Ar visiem jāparunājas par zemi, par podiem, par dzīvi vispār, un vai tur kāds brīnums, ka aizmirstas savīrpotos traukus laikus noglazēt vai osiņas vāzēm pielikt.

(..) J.Backāns darina krūzes, medus podus, bļodas, vienžubura svečturus un vāzes. It sevišķi pēdējās. Tās vislabāk padodas, tādēļ vairāk tiek virpotas. Vēderainas, ar platu augšdaļu un slaidas kā jaunavas, zili zaļos un zaļi brūnos toņos un ar zināmu tieksmi uz smalkumu glazūrās. Jānis Backāns nav arī regulāri strādājošs keramiķis. Viņš pieder pie tiem, kuri gaida jeb meklē iedvesmu. Kad tā atnākusi,- strādā ar pilnu atdevi.

Jānis Backāns : [Par Latgales keramiķi J.Backānu] // Literatūra un Māksla. - (1985,21.jūn.).